

עדות מספר: 03-66
קלטת מספר: 033C/3132

שער העדות

הארץ: פולין השפה: עברית

העד: מיכאל אייכלר תאריך, מקום וארץ-לידה: 1922, קיילץ
(KIELCE), פולין

הכתובת: הירדן 27 רמת-גן 52281

תוכן העדות:

תיאור ילדותו בקיילץ: פרוץ המלחמה - הפצצות וכניסת הגרמנים;
רדיפות יהודים ועבודות כפייה בעיר ובאזור: הגירוש לגיטו, ב-1940;
באוגוסט 1942 - גירוש יהודי הגיטו, בהם משפחת העד, להשמיה
בטרבלינקה - העד, עם הנותרים, מרוכזים במחנה עבודה במקוט; הגירוש
לסקארז'יסקו (SKARZYSKO) והעבודה בבית-הרושת האסאג (HASAG)
בייצור תחמושת; תפישתה ורציחתה של אחותו; העבודה בייצור פחיתי
תפוחי-אדמה; ב-1944 לצ'נסטווחוב (CZESTOCHOWA), עם התקרבות
הרוסים; המעבר לבוכנוואלד (BUCHENWALD) בינואר 1945; המעבר, לאחר
שבועיים, לפלוסבורג (FLOSSBURG) והעבודות במפעל לייצור נשק אנטי-
טנקי; מחלתו והחזרה לבוכנוואלד; המעבר לאלטנבורג (ALTENBURG)
לעבודות אחזקה ולייצור בבית-ההרושת האסאג; הצנדה הרגלית והשחרור
על-ידי האמריקנים בוולדנבורג (WALDENBURG), החזרה לפולין; הנרית
לאוסטריה ולאיטליה; ההפלגה, חתח זהות של חייל בריגדה מארץ-ישראל,
ב-1946, למצרים, ומשם לארץ.

זמן הקלטה: שלוש שעות ושלוש-רבעי מספר עמודים: 56
מקום: בית העד
תאריך: 15.7.1994, 12.8.1994, שם וחתימת המראיין: דני אייזנר

הערות:

אין הגבלות על השימוש בחומר

J. K. A.

חתימת העד

סרט מס. 033C/3132 664-7-03

מיכאל אייכלר

מיכאל אייכלר - שמות מקומות

Kielce - קילצה

Skarzysko - סקארז'יסקו

Hasag - האסאג

Czestochowa - צ'נסטוחוב

Buchenwald - בוכנוואלד

Flossberg - פלוסברג

Altenburg - אלטנבורג

Waldenburg - ולדנבורג

ראיון עם מיכאל אייכלר בביתו ברמת-גן

מראיון: דני אייזנר

תאריך: 15 ביולי 1994

מדפיסה: אסנת בראל

- ש. מיכאל, אתה נולדת ב- 1922 בעיר קילצה (Kielce) בפולין.
- ת. זו היתה עיר מחוז.
- ש. מה אתה זוכר משם?
- ת. אני הייתי הבן הכי צעיר. היו לי חמש אחיות. לאבא שלי קראו אשר אייכלר ולאמא גיטל. היו לי חמש אחיות מבוגרות ממני ואני הייתי הצעיר. אבא שלי היה יהודי אמיד. היה לנו הכל בבית, לא חסר לנו שום דבר. אבא השתדל לתת חינוך גם לאחיות, וכולן למדו בגמנסיה, וגם אני כמה שהספקתי למדתי. בהתחלה למדתי כמו כל ילד יהודי ב'חדר', אחר כך בבית ספר פרטי שהדגש היה על עברית. אחר כך למדתי בגמנסיה יהודית בקילצה. עד שנת 1939, עד פרוץ המלחמה. המלחמה פרצה בדיוק ביום שהיינו צריכים לחזור לבית הספר בראשון לספטמבר.
- ש. ממה התפרנסתם?
- ת. היתה לנו טחנת קמח חשמלית. לאבא היו בתיס, הוא בנה בתיס. הפרנסה היתה, ברוך ה', בבית ולא חסר לנו שום דבר.
- ש. אמרת שהחינוך היה בבתי ספר יהודיים.
- ת. בתי ספר יהודיים. בית ספר ששפת הלימוד היתה פולנית, אבל הדגש היה גם על עברית. זה גם לא הספיק לאבא, אז אחרי הלימודים בא כמעט עד המלחמה רבי הביתה ולמדתי גם גמרא גם משניות וגם יהדות. נוסף לזה שלמדנו בבית הספר את כל הדברים האלה.
- ש. הייתם דתיים?
- ת. היינו דתיים, כן. כמו רוב היהודים.

- ש. היו לכם קשרים גם עם לא-יהודים?
- ת. כן, לאבא היו קשרים. רוב הקשרים של אבא היו עם לא-יהודים, עם פולנים אמידים שהיו עושים אתם עסקים. בעלי אחוזות היו גם.
- ש. לך בתור ילד היו חברים לא-יהודים?
- ת. במיוחד לא. כל החברים היו יהודים. החברים היו מבית הספר על פי רוב ומהשכונה איפה שגרנו. אלה היו החברים העיקריים שלי.
- ש. אתה זוכר איך היו מתייחסים אליכם הפולנים? היתה אנטישמיות?
- ת. היתה לנו פעם שכנה פולניה שבעלה היה קצין במסגרת הפולנית. היו בינינו יחסים טובים. אבל בתור ילדים אף פעם לא היו לי יחסים טובים. למשל בחורף בזמן שהיה שלג היו זורקים עלינו כדורי שלג או אבנים, היו קוראים לנו בכל מיני קריאות גנאי ועושים תנועות מגונות, כאילו שאנחנו נימולים, אז ככה היו עושים לנו את צורות הגנאי. אבל השתדלנו להמנע ולברוח שלא יהיו לנו מגעים אתם במיוחד. אני זוכר שהייתי כבר יותר מבוגר והיינו הולכים למשחקי כדור רגל. אז תמיד היינו צריכים לעזוב את המגרש כמה דקות לפני הגמר, אחרת תמיד היו מתקיפים אותנו. בעיקר שהקבוצה היהודית היתה מנצחת אז היינו צריכים לרוץ ולברוח מהר שלא יזרקו עלינו אבנים.
- ש. אמרת שאבא היה עובד, ואמא?
- ת. אמא היתה עקרת בית. שלוש אחיות שלי היו נשואות כבר עד פרוץ המלחמה. אחת גרה בגדיניה, בעיר הנמל הפולנית שבנו. לעתים קרובות היינו נוסעים לשם לנופש, בעיקר בזמן החופשה השנתית מבית הספר.
- ש. אתה זוכר פעילות יהודית או ציונית במקום?
- ת. כן, היתה פעילות דוקא די מבורכת. היו תנועות נוער. החברים שלי היו גם ב'שומר הצעיר' שהיה אז מאד פעיל, והיה בית"ר. אני בזמן האחרון התקרבותי יותר לתנועת 'עקיבא'. זה לא היה 'בני עקיבא' של אדוקים אלא זה היה שייך לציונים הכלליים. גם אחותי היתה מאד

פעילה בתנועה הציונית.

- ש. אמרת שבספטמבר 1939 התחילה המלחמה. האם לפני פרוץ המלחמה אתה זוכר איזה שהוא שינוי?
- ת. כן, אני זוכר שינוי. אנחנו ידענו. הייתי כבר בן שש עשרה וחצי בערך. ידענו על הכל, ידענו שמתקרב. היתה לנו הרגשה שהגרמנים הם רצו פרוזדור דרך שטח פולין, פומרן כמו שקראו לזה. הם רצו בחזרה את העיר גדאנסק (דאנציג בשפה שלהם). אחותי שגרה בגדיניה, זה היה ממש על יד דאנציג. הם באו ושמעו שהמצב מחמיר, אז היא באה עם הילד. הגיס לא רצה להראות שם לפולנים כאילו שהוא בורח ועוזב, אז הוא נשאר שם עד הרגע האחרון. ידענו, שמענו רדיו. היה לנו כבר רדיו בבית. קראנו עתונים. היה עתון ביידיש בבית ואני קראתי והאחיות. היה עתון יהודי בפולנית שקראו לו נאש פשגלונד. ידענו פחות או יותר על המצב. עד שהיה הסכס ריבנטרופ-מולוטוב. אז ידענו שהמצב הוא מצב קשה מאד. הפולנים עם הגאווה שלהם אמרו: אנחנו ננצח, לא ניתן שום דבר, נתכונן. אבל זה הכל היה מה שהיה, והצבא שהיה לפולנים, זה ראינו אחר כך כשהגרמנים הגיעו שזה היה ממש צחוק הצבא של הפולנים וכל הסיפורים שלהט. הט בכלל לא היו מוכנים למלחמה. הגרמנים, היטלר ימח שמו, הוא הכין את הגרמנים במשך שנים, הכין אותם למלחמה גם עם נשק, גם עם מחנות. אפילו דבר פשוט שאני זוכר שראיתי אצל הגרמנים. הוא הכין לחם שהיה אפוי ב-1936 והיה ארוז בצורה מיוחדת שיכול היה להחזיק מעמד כמה שנים. עם כל מיני כימיקלים. אני זוכר שאכלתי מהלחם הזה. הם התפארו בזה שהם הכינו את עצמם למלחמה.
- ש. אמרת שהיתה צריכה להתחיל שנת הלימודים.
- ת. היינו צריכים להתחיל את שנת הלימודים, אבל יום קודם, ככה הלכנו לטייל עם החברים. היה פארק יפה. אמרנו: אנחנו נתחיל את הלימודים

או לא נתחיל, כן נתחיל או לא נתחיל. עד שהגיע 1 בספטמבר 1939 ולפנות בוקר שמענו שהגרמנים חדרו ועברו את גבול פולין והמלחמה פרצה. תיכף ראינו שהמצב הוא קשה מאד. תיכף היו הפצצות. ביום הראשון הגרמנים כבשו חלק גדול של פולין וכל רגע היו צריכים גם להכנס לעיר שלנו. המלחמה פרצה ביום ששי וביום שני כבר פרצו לעיר שלנו. אבל, לפני שנכנסו לעיר, היו הפצצות. אנחנו גרנו בבית חדש שאבא בנה על יד תחנת הרכבת ועל יד פסי הרכבת, היו שם בתים חדשים. בבית שלנו גרו קצינים פולנים. ועוד סימן היה לנו. היו בבית שלנו שני קולונלים פולנים. יומיים לפני המלחמה הם קבלו איזו פקודה והם העבירו את החפצים שלהם ועברו מהבית שלנו, אנחנו לא ידענו לאן. ביום ראשון היתה הפצצה מאד חזקה ואנחנו נכנסנו למקלט. המקלט היה המרתף של הבית. היו לנו שני בתים בני שלוש קומות. בית אחד היה בחזית ובית אחד היה באמצע הגינה. אנחנו גרנו בבית שהיה באמצע הגינה. נכנסנו למקלט והיו הפצצות ואזעקות כל הזמן. ישבנו במקלט והרגשנו את ההפצצות ושמענו את ההפצצות. הבית רעד כולו, וככה היה זורק אותנו מפינה לפינה. נכנסו הרבה אנשים מבחוץ שחיפשו מחסה ורצו להכנס. ביניהם היתה קבוצה של נזירים עם בגדים חומים כאלה, עם סנדלים, עם הצלבים. רוב הדיירים היו פולנים שם. זה היה בשבילנו משהו איום שראינו אותם והם עמדו והצטלבו והתפללו כל הזמן.

הרגשנו הפצצות איומות. ידענו שקרה משהו על ידינו. כל הפצצות נפלו על תחנת הרכבת והרסו את כל התחנה ואת פסי הרכבת. יצאנו, זה היה באמצע היום, היה חושך, ממש חושך מאבק של השריפה ומהאבק של הבית שלנו שכאילו נעלם יותר מחצי. נפלו שתי פצצות והרסו את הבית. יצאנו נורא מבוהלים. אמא בכתה. היינו רק שתי אחיות ואני. האחיות הנשואות, האחת ברחה והשניה היתה בעיירה קטנה שהיתה על יד קילצה

מכיון שבעלה בא מהעיירה הזאת חמיילניק. לא ידענו מה לעשות, נשארנו בלי כלום כמו שעמדנו. ראינו שהשכנים שנשארנו בבית השני כולם נהרגו. אחד עמד שם בחלון פצוע, מלא דם, הוא ככה אמר לאבא שלי: אדון אייכלר, תסתכל למה הגענו, איך אני נראה. אשתי שוכבת פה הרוגה על ידי. הוא היה בן אדם מבוגר, היו לו דמעות בעיניים. לא יכולנו לראות את המראה. הלכנו ברגל לרחוב השני שם היו לנו קרובים ובאנו אליהם. גם שם מסביב נפלו פצצות. סיפרנו להם מה המצב, שנשארנו בלי שום דבר. להם היה בית חרושת ללבנים והיו להם סוסים ועגלות. הם אמרו: אין טעם להשאר פה, אנחנו נביא את הסוסים ואת העגלות מבית החרושת ללבנים ונצא לדרך, לגבול רוסיה. נעבור את נהר הויסלה. חשבנו ששם הגרמנים יעצרו כשהפולנים ילחמו. חשבנו מי יודע איזה כח יש לפולנים. נברח. עלינו על עגלות. לנו לא היה שום דבר, שום חבילות. עלינו ככה כמו שעמדנו. יצאנו לדרך. כל הדרך היתה מלאה עם אנשים - יהודים ופולנים שהלכו ברגל, עם מכוניות. המכוניות נעמדו, לא היה בנזין. אז לא היו עוד הרבה מכוניות, רק מכוניות בודדות לאנשים מאד מאד עשירים ולרופאים היו מכוניות. על פי רוב עם סוסים ועגלות, עם כרכרות. נוסעים. נסענו כל הלילה. לפנות בוקר היתה התקפה, הגרמנים התחילו להפציץ אותנו. היה להם אוירון שקראו לו סטוקא. הוא היה יורד נמוך והיה עם מכונית יריה יורה. אנחנו ירדנו מהכביש ובתוך השדות התחבאנו כמה שיכולנו. שכבנו כחצי יום בשמש הלוהטת, בתוך השדה. אחר כך חזרנו והגענו לעיירה שקראו לה לגוב. שם השיגו אותנו הגרמנים.

בפעם הראשונה ראינו את הגרמנים. הם נסעו על טנקים, על מכוניות משורינות, באופנועים. מלובשים. כל אחד מהם היה נראה כמו פסל. הם היו מלאי אבק. היה פחד להסתכל עליהם. אני זוכר, תיכף שבאו רצו

לשתות מים, אז פחדו לשתות. לקחו את אחותי ואמרו לה שהיא תשתה קודם מהמים, אם המים לא מורעלים. אחר כך הם שתו.

נשארנו שם בעיירה הזאת כל הלילה. הם נסעו שיירות ושיירות ושיירות כל הזמן נסעו. ראינו שאין כבר דרך בריחה, הדרך כבר סגורה. לנהר הויסלה כבר לא נוכל להגיע. ידענו שלפי הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, חלק מפולין המזרחית, הרוסים צריכים לקבל. השאיפה של כולם היתה לברוח מהגרמנים ולהגיע לרוסים. הרוסים זאת היתה התקוה שלנו. אבל לא היתה ברירה.

בבוקר השכם הכינו את הסוסים ואת העגלות וחזרנו בחזרה.

תיכף כשחזרנו, בקושי ירדנו מהעגלות אז הגרמנים תפסו אותי ואת אבא לעבודה לנקות את החורבות שהיו. הם רצו לנקות את הכבישים שהמכוניות שלהם יוכלו לעבור, אז תפסו אותנו תיכף לעבודה הזאת.

אמא עם שתי האחיות נשארו ובכו ולא ידעו. בינתיים בא דוד, הוא חשב שאנחנו נהרגנו, שאנחנו נמצאים מתחת לחורבות הבית. אז הגיעו גם פולנים מהעיריה, פועלים ומכבי אש, והתחילו לחפש הרוגים והתחילו קצת לנקות את החורבות.

חזרנו מהעבודה שתפסו אותנו והצלנו קצת דברים שהיו. קצת בגדים וקצת כלי בית. לקחנו דירה בבית הראשון. כמעט כל הקצינים הפולנים עזבו והדירות היו ריקות. אנחנו התמקמנו. זה גם היה בית שלנו, אבל הדירה שלנו נחרבה. נכנסנו לגור בדירה אחרת.

מהתחלה התחילו הצרות. את אבא לקחו בתור בן ערובה. היה נהוג לקחת עשרים יהודים ועשרים פולנים. במידה ויהרגו איזה גרמני אז יוציאו את כל בני הערובה להורג.

בדיוק התקרבו החגים, ומי ידע מחגים, מי ידע ממשוהו. אבל בכל זאת בסתר הלכנו להתפלל. זכור לי, ביום כיפור תפסו קבוצת יהודים שהתפללו, הוציאו את כולם. זה היה יום כיפור, הם היו עם טליתות

ועם ספרי קודש. הוציאו אותם לכיכר המרכזית. שם בזמן הפולנים
חפרנו חפירות נגד הפצצות, הוציאו אותם לשתום את החפירות האלה.
הגרמנים התעללו בהם, משכו אותם בזקנים ובפיאות ותלשו מהם. גילחו
להרבה מהם על הראש את סימן צלב הקרס. חלק זרקו עליהם את החול
וממש קברו אותם לאיזו תקופה קצרה, עד הצוואר.
צרות רדפו צרות. פחד היה לעבור ברחוב, כל הזמן תפסו לכל מיני
עבודות.

אז אחותי חזרה עם בעלה ועם התינוק הקטן שרק נולד, שהיה בן כמה
חודשים. היא חזרה וגם לא הספיקה להגיע לחלק הרוסי. היא הגיעה עד
סנדומיניז' ומשם חזרה בחזרה.

גם הגיס שגר בגדיניה ברח, אבל חזר, הוא לא הספיק להגיע עד לרוסים
וגם כן חזר. אבל הוא עבר לעיירה שבה ההורים שלו גרו, לחמיילניק.
החיים היו מאד קשים. זה כאין וכאפס למה שהיה אחר כך. היה לנו עוד
קצת אוכל וקצת החיים פחות או יותר התחילו להתארגן.

פעם אחת, זה היה לפני חג המולד של הנוצרים, אבא בא הביתה. הוא
בקושי יכול היה לדבר, מבוהל, חירור. הוא סיפר סיפור כזה. תפסו
אותו למשטרה הגרמנית. תפסו קבוצת יהודים. יצא גרמני עם סינור לבן
מוכתם בדם ועם סכין גדולה ביד. כל פעם הוא קרא ליהודי אחר שילך
אחריו. אחרי כמה זמן היהודי ההוא לא חזר, קרא ליהודי שני וליהודי
שלישי. אלה שחיכו שם היו מאד מבוהלים, התחילו בשקט ובלחש
להתפלל ולהגיד וידוי. בטח לוקחים והורגים אותם. בסוף יצאו

היהודים, לקחו אותם להרוג אווזים לחג המולד. וזאת היתה הצגה
שלהם. הם עשו הצגות כאלה, ואלה היו השעשועים שלהם לקראת חג
המולד. ככה אבא חזר מאד מאד מבוהל ובקושי התאושש כמה ימים אחרי
הסיפור הזה.

הקהילה התארגנה, קראו לזה יודנראט. היו משרדים, משרד העבודה

והרבה עבדו שם. את הצעירים לקחו לעבודה. הגיס שלי לא התייצב לעבודה וחיפשו אותו, והוא ברח. אז ביקשו או שהגיס יתייצב או אבא שלי יתייצב לגסטאפו, דרך היודנראט היהודי. אבא היה בן אדם מבוגר. בזמנים ההם יהודי בגיל ששים היה נראה מאד זקן, והיה גם לא בבריאות מלאה. אז הוחלט שאני אלך במקום אבא לגסטאפו. באנו ליודנראט והיה יהודי בשם שינדלר, יהודי גרמני (זה מזכיר את השם 'רשימת שינדלר', הסרט, אבל ליהודי הזה קראו גם שינדלר) הוא אחר כך היה ראש המשטרה היהודית. הוא הלך אתנו לגסטאפו. זה היה בבנין של משרד האוצר הפולני, בנין גדול. שט היה הגסטאפו ממוקם. אמרו לנו לחכות בחוץ. יצא ראש הגסטאפו ואמר: אתם תקבלו עונש שלא התייצבתם לעבודה, אנחנו נעשה לכם פה התעמלות, נראה לכם איך אתם יודעים להתעמל. בחוץ היה שלג, זה היה לקראת חג המולד. זה היה הכל במגרש בחוץ. הריצו אותנו, הריצו עד אין סוף, בקושי יכולנו לנשום. אחר כך עשו אתנו כל מיני קפיצות וכיפופים. ומי שלא עמד בזה, וכל הזמן הרביצו לנו עם שוט על הפנים, על הגב, על הרגליים ועל הידיים. היו לנו סימנים אדומים. אני קבלתי מכה וזה חתך לי את השפה התחתונה. הייתי מלא דם אבל לא העזתי להגיד שום דבר. אחרי ההתעמלות הוא אמר לזחול. לזחול מסביב בחצר. היינו כבר בסוף הכוחות, בקושי יכולנו כבר לזוז. מי שלא זחל, אז בחצר היו בולי עץ שהיו מוכנים בפולין וזה שימש לתנורים להסקה, בולי עץ באורך של מטר בערך. עם בולי העץ האלה הם הרביצו לנו על הגב, על הרגליים. אנחנו זחלנו בשלג. בשבילי זו קצת היתה הקלה קטנה, היות והיה לי פצע פתוח. כששמתי את הפה בשלג אז זו היתה הקלה בשבילי. אבל התחילו להרביץ לנו עם בולי העץ הכבדים האלה. קבלתי מכות איומות על הגב, ומאז היו לי כאבי גב. אחר כך עברתי פה בארץ ניתוח דיסקוס בגב. יכול להיות שזה נשאר עוד מהצרות ההן.

שחררו אותנו. אני לא יכולתי לזוז, לא יכולתי ללכת. ראה אותי איזה פולני שהכיר את אבא שלי והוא ככה שאל אותי מה קרה, מה היה פה. הייתי עם פנים מלאי דם ומלא מכות, הייתי שחור מתחת לעיניים. הוא לקח כרכרה. אז היו במקום טקסי, כרכרות עם סוסים. הוא הביא אותי הביתה. שכבתי אולי שבועיים אחרי זה, בקושי יכולתי לזוז.

זה היה בסוף 1939 תחילת 1940. מזמן לזמן הלכתי לכל מיני עבודות. עבדתי בשטיינרי - אבנים לכבישים. היינו עם פטיש שוברים את האבנים. היינו נוסעים כל יום עם הרכבת. בשעה ארבע וחצי, חמש לפנות בוקר היתה רכבת. היינו נוסעים למקום בשם וישניובקה. היינו חוזרים עוד באותו היום. אז עוד לא היה גיטו.

אז עוד היינו ביחד עם הפולנים, עם הגויים. פחות או יותר איך שהוא הסתדרנו עם האוכל, איך שהוא הענינים הסתדרו. מכרנו דברים, מה שהיה לנו, ועם זה היינו חיים. מכרנו או בגדים או תכשיטים. מזמן לזמן אבא היה מוכר ומזה היינו חיים.

ש. מישהו עוד נסע אתך מהמשפחה לעבודות האלה?

ת. לא, אני לבד. רק בנים נסעו.

ש. מה עם אבא?

ת. אבא היה בגיל מעל לששים, הוא כבר לא היה צריך לנסוע. קראו אותו לגסטאפו בגלל זה שהגיס שלי לא התייצב, אז במקום הגיס קראו לאבא. ואני הלכתי במקומו.

אחר כך התחלתי לעבוד בנגריה מכנית בהנהלה של קומיסר פולקסדויטש. המקום היה די מסודר. העיקר שקבלנו שם אוכל בעבודה. כל יום יכולנו להביא הביתה שק נסורת ועם חתיכות קטנות של עץ, וזה עזר לנו הרבה בהסקה בבית שיהיה לנו חם. זה היה בחורף. היינו במגע כל הזמן עם הפולנים. היינו מביאים קצת תפוחי אדמה ולחם וקונים, מוכרים להם משהו.

עד שסגרו את הגיטו. את הגיטו סגרו בשנת 1940 שבוע לפני פסח. בהתחלה סגרו את הגיטו. אמרו שהיות והיהודים מפיצים את הטיפוס אז צריכים לעשות להם איזולציה ולסגור אותם, שלא יבואו במגע עם האוכלוסיה הפולנית ולא עם הגרמנים. היו תופסים אנשים ומגלחים להם את הראש. היה מכשיר כזה על אדים שהיו עושים דיזאינפקציה של הבגדים. היה לזה אחר כך ריח לא נעים.

ש. אתם הייתם צריכים לעבור מהדירה?

ת. כן. למזלנו, הדירה שבה גרנו היתה על יד תחנת הרכבת ושם התמקמו הגרמנים. הם היו גרמנים לא אנשי גסטאפו אלא אנשי הוורמאכט, אנשי הצבא. קראו להם המשטרה של פסי הרכבת. הם אפילו שילמו לנו דמי שכירות עבור הדירה. זה היה קצת משונה. הם התנהגו פחות או יותר כמו אנשים. בבוקר היו נפגשים במדרגות אז היו אומרים: בוקר טוב. היו אנשים מבוגרים, אנשים בעיני מבוגרים, בני ארבעים עד חמישים.

רציתי לציין, עוד שבהתחלה כשהגרמנים הגיעו והיינו בדירה, אז בא איזה קצין גרמני וחיפש איזה מקום ללון. זה היה עוד לפני, זה היה תיכף כשחזרנו מהעיר לגוב. הגיס שלי ידע טוב גרמנית. הוא גר גם בדאנציג וגם בגדיניה. הוא היה סוחר ונסע בכל אירופה. הוא שלט בגרמנית טוב מאד. אז בא הקצין הזה, רצינו לכבד אותו באוכל, הוא לא רצה לאכול. לקח את האוכל שלו. אז גיטי דיבר אתו ושאל אותו על כל מיני דברים. כבר אז ב-1939 הוא אמר: אין לכם מה לדאוג, אתכם היהודים ישלחו לאזור לובלין. כבר הם ידעו שישלחו אותנו לאזור לגבול רוסיה. הוא אמר: אתם תעבדו שם ותחיו את החיים שלכם. זה רציתי לציין, שכבר ב-1939 הקצין כבר ידע שהיתה תכנית לשלוח את היהודים, לעשות את פולניה ואת אירופה יודנריין, שלא יהיו יהודים ביחד עם הפולנים ועם הגרמנים.

סגרו את הגיטו והמצב מאד החמיר.

ש. אמרת שהייתם צריכים לעבור דירה?

ת. כן, אנחנו עברנו דירה. מזל שלנו שעבור כסף, ידענו כבר, דיברו שבאזור המסוים ששם יהיה הגיטו, שם היה האזור היהודי. זה היה רחוב פייטקובסקה. היה איזה קצין פולני שחזר מהשבי והוא רצה לעזוב את המקום הזה ולנסוע לכפר. עבור כסף לקחנו אצלו את הדירה. זה היה בערך חודש לפני שהיינו צריכים להכנס לגיטו. ככה אנחנו כבר גרנו בגיטו ולא היינו צריכים ברגע האחרון לעזוב את הבית וכמו אנשים עם עגלות יד, וביד סחבו חפצים, שגרשו אותם מהבתים וברחו לגיטו. הדירה שלקחנו אצל הפולני, היודנראט אמרו שלכל משפחה רק חדר או שני חדרים, תלוי לפי מספר האנשים. אז הכניסו אלינו עוד שתי משפחות. היו שם שלושה חדרים וגרנו שלוש משפחות ביחד, בשלושה חדרים ומטבח. המטבח היה משותף. כל משפחה היתה גרה בחדר נפרד. מהגיטו יצאתי לעבוד. ציינתי כבר שעבדתי בנגריה. עבדנו על יד מכונות מכניות, מכונות שהביאו מגרמניה. זה היה משהו חדש בשבילנו. בפולניה אצל הנגרים היהודים היו עובדים ביד ומנטרים. שם היו מכונות שהיו עובדות ומעבדות את העצים. ייצרו שם רהיטים ומיטות פשוטות בשביל החיילים, מיטות של שתי קומות. רהיטים פשוטים בשביל הקצינים כמו ארונות לילה ומיטות יותר מסודרות ושולחנות וכסאות. על זה היינו עובדים. הפולני הזה שהיה אחראי, הוא דוקא התנהג די יפה. הוא היה פולקסדויטשה. נתנו לנו אוכל טוב וגם כסף נתן מזמן לזמן. אפילו לחגים הוא נתן לנו איזו מתנה. לגיטו, מזמן לזמן היו נכנסים הגרמנים ועושים חיפושים. ידעו שהיהודים שהיו סוחרים, שהם מחביאים, הביאו הביתה מהחנויות את הסחורות. וכדי לחיות כל פעם היו מוכרים משהו. אחד מכר נעלים, אחד חתיכת בד, אחד כלי בית, כל אחד במה שעסק קודם.

פעם אחת לפנות בוקר סגרו את כל הבית. הבתיים היו בנויים. היה בית בחזית ובאגפים היו אופצינות. באמצע היתה חצר גדולה והיו בתיים מסביב. חזית הבית בגיטו יצאה לצד הארי, אסור היה לצאת משם. אנחנו נכנסנו רק דרך החצר ודרך הגינות לתוך הבית.

ש. הנגריה עצמה היתה בתוך הגיטו?

ת. הנגריה היתה מחוץ לגיטו. כל יום היינו מתאספים. היה שער לגיטו. מבפנים עמדו שני שוטרים יהודים ובצד השני עמדו שני שוטרים פולנים וגם שוטר גרמני, שעמדו בצד החיצוני מחוץ לגיטו.

ש. חוץ מזה הגיטו היה סגור?

ת. היה סגור. אצלנו בעיר לא היה סגור הרמטי, רק היה סגור. אסור היה לצאת מחוץ לגיטו.

רציתי לציין שמשנת 1940 כל יהודי היה חייב ללבוש סרט לבן עם מגן דוד כחול. זה היה אצלנו. במקומות אחרים היו לובשים טלאי צהוב. זה היה סימן שאסור להסתובב מחוץ לגיטו. מלבד יהודים שהיו להם תעודות מיוחדות שעבדו בשביל הגרמנים, שהיו יהודים שיש מהם תועלת. אלה למשל שהיו אוספים ברזל ובדים בשביל עיבוד מחדש, אלה היו יהודים חיוניים. יהודים שמביאים תועלת.

לי היתה תעודה שעבדתי בנגריה. אבל לבד אסור היה לי לצאת, רק עם קבוצה. היה מספיק שפולני אחד היה מוביל את הקבוצה עד בית החרושת, שזה לא היה רחוק מחוץ לגיטו. שט היתה נגריה שקודם היתה שייכת ליהודי בשם קריסטל ואחר כך הגרמנים הלאימו אותה וזה היה שייך להם.

התחלתי לספר שביום אחד באו משטרה יהודית, משטרה גרמנית, אומרים שעושים חיפוש. אספו את כל דיירי הבית באיזה מקום. היתה חנות גדולה שם. הכניסו אותנו לחנות והתחילו לעשות חיפושים. קודם עשו חיפושים אישיים. אמרו לכולם להתפשט כמו ביום היולדס. היו שם

יהודים זקנים ויהודים צעירים, יהודיות, בחורות צעירות וילדים. שומעים דבר כזה, כולם להתפשט, זה היה איזה שוק. לא ידענו מה לעשות. מי שלא התפשט, התחילו להרביץ ולתת מכות. השוטרים הגרמנים הלכו עם השוט, זה שוט רכיבה על סוס, ככה הם היו הולכים על פי רוב אנשי הגסטאפו. אמא שלי לא ידעה מה לעשות וגם האחיות. כולנו, עם מכות ועם צעקות, הכריחו את כולם להוריד את כל הבגדים והתחילו לחפש בכל הבגדים אם יש שם זהב או כסף. מה שמצאו אז לקחו. עמדנו עם הידים על הראש אולי שעה או שעתיים, כולם ערומים. זה היה מחזה שקשה לתאר. בשביל יהודים אדוקים או לא אדוקים, ערומים כמו ביום היוולדם. זה היה בשבילם איזה עונש. אני חושב שיותר קל היה להם לו היו יורים בהם. זה היה משהו איום שקשה לתאר את המחזה הזה. חיפשו ומצאו איזה עורות, איזה נעלים. לכל יהודי היה מה שהוא רצה לעזור לחיות קצת, ומכר לפולנים כל פעם משהו. החיפוש הזה לקח מהבוקר עד שש או שבע בערב. הם עזבו. אנחנו היינו נורא שבורים אחרי היום הזה.

ככה מאורע רדף מאורע. כל פעם שמענו שנכנסו לפה, הרגו את זה ותפסו את זה ביער. כל פעם היו שמועות. אבא שלי והיהודים היו מתאספים לתפילת מנחה והיו מדברים על פוליטיקה, מה שידענו. גם אני ידעתי גרמנית שלמדתי בבית ספר, אבל לא עד כדי כך. יצא עתון בגרמנית בשם 'קראקאוור צייטונג' (על שם העיר קרקוב). אחרי כמה ימים העתון הזה הגיע איך שהוא, מהעבודה מישהו הביא לגיטו את העתון. והיהודים השתדלו לקרוא תמיד בין השורות, לתת לנו קצת, לעודד אותנו שהנה היתה להם לגרמנים מפלה פה, ומה שהם כותבים זה לא חשוב. ולהיפך היה הנכון. אז הגרמנים נכנסו לבלגיה ונכנסו לצרפת ונכנסו לכרתים וכבשו את צפון אפריקה. החלום היחיד שלנו היה, שהיחידים שהיו יכולים להציל אותנו היו הרוסים. כל היהודים שאלו:

מתי הם באים? מתי הם יבואו? אמרו: יבוא יום והם יצילו אותנו והם ישחררו אותנו. כל החלומות וכל הדיבורים היו רק הרוסים הרוסים הרוסים. אלה היו המשיח היחיד שיכולנו לצפות מהם לאיזו שהיא עזרה.

ב- 1941 פרצה המלחמה, למרות ההסכם שהיה בין ריבנטרופ ומולוטוב. בהתחלה היו להם יחסים טובים והיו מעבירים חיטה מרוסיה לגרמניה, ומגרמניה היו מביאים להם כל מיני תוצרת תעשייתית. גרמניה היתה הראשונה בתעשייה. היא שלטה באירופה עם התעשייה שלה. שמענו שתפסו קבוצה גדולה מהעיר שלנו לעשות חפירות על יד לובלין. זה היה הגבול בין רוסיה וגרמניה. הגבול החדש, אחרי 1939 שהם התחלקו עם פולין. חצי לקחה רוסיה וחצי לקחה גרמניה. הם חפרו חפירות רחבות נגד טנקים, שהטנקים הרוסים לא יוכלו להכנס לאזור הגרמני. אנחנו שיצאנו החוצה מחוץ לגיטו, ראינו יום ולילה נסעו רכבות עם חיילים. ברכבות היו פלטפורמות ועל הפלטפורמות עמדו טנקים, מכוניות עם הצוות, עם האנשים. שם ביטלו ושם התרחצו. ממש גדודים גדודים. גם ברכבות וגם בכל הכבישים יומם ולילה, כל כך הרבה צבא. בשבילנו זה היה ממש שחור בעיניים. אמרו שמאה דויזיות הם שלחו לשם הגרמנים. נסעו בלי הפסקה, על אופנועים, על מכוניות משוריינות, על טנקים, טנקטות קטנות, כל מיני כל מיני רכב, רכב של קצינים. מה שרק היה, ותותחים, תותחים ענקיים שלא ראינו אף פעם דבר כזה. הכל היה מסודר או ברכבות או בשיירות בכבישים. הכל זז לכיוון מזרח.

והיהודים שמחו. הנה פה הרוסים יתנו להם, הרוסים ישלמו להם עבור כל מה שהיה. וזאת ההצלה היחידה.

לא זכור לי בדיוק התאריך מתי פרצה המלחמה בין רוסיה לבין גרמניה. רואים אוירונים טסים כל הזמן הלוך ושוב, אוירונים גרמנים. ביום

הראשון שום דבר, דממת אלחוט, לא מודיעים שום דבר. ביום שני שום דבר לא מודיעים. אצל היהודים צהלה ושמחה. הנה, בטח הם קבלו מפלה, הם לא מודיעים שום דבר. תהיו שמחים יהודים, עוד מעט יבואו הרוסים וישחררו אותנו ותהיה מפלה גדולה לגרמנים. ביום שלישי הגרמנים יצאו עם קומינקט ברדיו ובעתונים: כבשו את למברג, כבשו את וילנה, כבשו את ביאליסטוק, כבשו כמעט את כל השטח הפולני שהם קבלו אותו ב-1939 הרוסים, כמעט הכל כבשו. הם הודיעו שכל החזית הרוסית נשברה והם בורחים עמוק עמוק לרוסיה והגרמנים רודפים אחריהם כל הזמן. ומאות אלפי הרוגים בכל הדרכים.

אחרי ידיעה כזאת היה לנו שחור בעיניים. כל התקוות שתלינו, אולי בכל זאת הרוסים יצליחו, אולי בכל זאת יש לנו איזו תקוה. תמיד נאחזים בכל דבר כשמחפשים את ההצלה. אבל זה לא היה לפי רצוננו. לדאבוננו, הגרמנים כבשו עיר אחרי עיר והם רצו להגיע ולכבוש את כל רוסיה עד החורף. כל יום הם יצאו עם קומינקטים ועם הודעות שכבשו את העיר הזו, פה תפסו עשרים אלף שבויים, פה תפסו עשרת אלפים שבויים. וכל האוקראינים נכנעים והאוכלוסיה האזרחית האוקראינית משתפת פעולה עם הגרמנים. התחילה תעמולה נגד הסובייטים, מה שהסובייטים עשו להם כל הזמן, שהרגו כך וכך מיליוני אוקראינים. אנחנו היינו במצב מאד מאד קשה.

אני המשכתי לעבוד בנגריה. בשנת 1941 בחודש ספטמבר בעל הנגריה, זה לא היה ממש. בעל הנגריה אלא הוא היה קומיסר של הנגריה, "שליווה" שבא מוארשה. הוא סיפר לנו שאוספים קבוצות יהודים מגיטו וארשה ושולחים אותם לכיוון בלתי ידוע. הוא שמע כאילו שזה עלול לקרות גם במקומות אחרים. התחילו אז לדבר על משלוחים. הגרמנים קראו לזה אוסילונג - משלוחים שישלחו אותנו למזרח ~~מזרח~~. כמו שהקצין הגרמני הסביר עוד ב-1939.

בנגריה שלנו הזמינו צורה של מדרגות כמו שמשתמשים בבנין לעליה לקרונות רכבת. יומיים לפני המשלוח הכינו מגרש גדול שהיה בקצה הגיטו בשביל לאסוף את האנשים. התחילו לדבר כבר בגיטו כל היום שכנראה שאנחנו הולכים למשלוח. כל אחד הכין בבית פחות או יותר מה שהיה יכול, איזה תרמיל גב עם כמה דברים. התלבשנו עם חליפה, אפילו שתיים, בגדים קצת חמים. למרות שהיה יום חם נורא, זה היה בספטמבר, היה עוד די חם. ככה הלכנו לישון עם הבגדים.

הבית שלנו, כפי שצינתי, החלונות שלנו בחזית יצאו לצד הארי. פתאום אבא שמע דיבורים ברוסית באוקראינית. אבא שעבר את מלחמת העולם הראשונה, שהיה בקשר, ידע רוסית והבין. הוא אמר: אוי, האוקראינים נמצאים למטה. וכבר אז הם היו ידועים לשמצה, שאלה משתפים פעולה עם הגרמנים והם העוזרים הראשיים. גם הלטבים וגם האוקראינים.

כל הלילה כמעט ולא עצמנו עין. לקחנו קצת צידה לדרך והיינו מוכנים. בבוקר בשעה חמש שמענו צעקות בחצר, המשטרה היהודית צעקה בידיש, בפולנית, בגרמנית, שכולם עוזבים את הבתים ולוקחים אתם חבילות מה שיכולים ולוקחים אתם את כל דברי הערך ואת כל הכסף. בעוד עשרים רגע כולם מתאספים בחצר. ראינו שעם המשטרה היהודית היתה משטרה פולנית ומשטרה גרמנית. המשטרה היהודית הם היו המתווכים, הם היו קוראים לכולם לצאת, מי שלא יוצא מהבית - יורים בו במקום.

עזבנו את הבית ומתחילים לרדת וכל השכנים יורדים עם החבילות. מתחילים לצעוד, אנחנו היינו בין הראשונים, לצעוד לכיוון המגרש שהכינו יום קודם. לא רחוק משם היו פסי רכבת ששם חיכו הרכבות בשביל לקחת את האנשים. אנחנו מתקרבים למגרש, עולים למגרש, כל המשפחה היינו ביחד. כל אחד עובד מסדר. עומדים שם המשטרה הגרמנית

ומסתכלים על אבא ואמא והאחיות. אני התייצבתי ככה, הוצאתי את כרטיס העבודה שהיה לי מהנגריה ואמרתי שאני עובד בנגריה של "שליווה". אז כנראה לא מצאתי חן בעיניו. לקח את הכרטיס הזה וקרע אותו לגזרים. נתן לי סטירת לחי ואמר לי ללכת בכיוון איפה שכל המבוגרים הלכו. אני רוצה ללכת להורים. בינתיים זה לקח קצת זמן ובאו מאות או אפילו אלפים. בגיטו היו עשרים וחמישה או עשרים וששה אלף יהודים. חילקו את הגיטו לשלושה אזורים. אנחנו הלכנו עם המשלוח הראשון. בחלק שלנו אולי היו עשרת אלפים יהודים. התאספו ובאו ואני רוצה להצטרף להורים ולאחיות. ואני לא רואה אותם, וזה בלתי אפשרי. אני מתחיל לקרוא בשמות של אמא ובשמות של האחיות, ולא שומע שום דבר. ואנשים מתחילים לדחוף ולדחוס אחד את השני, אחד את השני. אמרתי: פה לא נשארתי בעבודה ופה אני אלך לחוד בלי ההורים. התחלתי לבכות. איך אני אצא מהענין הזה?

פתאום היתה יריה ואיזה גרמני עלה על הכתפיים של השני והתחיל לקרוא שבא השף הראשי מהגסטאפו מראדום. ראדום ^{37/6} עיר הדסטריקט (המחוז) שלהם. ראש הגסטאפו, והוא רוצה לעשות מחדש ~~האצבה~~. הוא אמר שכל היהודים שעבדו במפעל של הגרמנים, במפעל שמביא תועלת למאמץ המלחמתי - יצעדו קדימה, וזהו.

אני שומע דבר כזה, לקחו ממני את הכרטיס, מה אני יכול לעשות? להורים אני לא יכול להגיע. אמרתי: אין לי ברירה אחרת אלא להתקדם בלי כרטיס. וקבלתי איזה אומץ. עמד שם איזה קצין גסטאפו גבוה. הייתי נמוך קומה. קצת עמדתי על קצה האצבעות להראות יותר גבוה. אני בקול רם ככה מכריז וכאילו בבטחון שאני עובד במפעל נגרות של 'שליווה' שהוא מייצר מיטות לצבא הגרמני. ואני בעל מקצוע. לא יודע, או שמצאתי חן בעיניו או לא, איך שהוא נתן לי סימן ללכת קדימה יחד עם כל אלה שהולכים עם קבוצות העבודה. אבל אני מתקדם

ואני רואה שההורים אינם והאחיות אינן.
 נשארנו, עמדנו בעד, עמדנו שעות בחום, עד שגמרו את כל החלק הזה של
 הגיטו. זה היה המשלוח הראשון.

ש. אמרת קודם שנת 1941, אולי הכוונה ל-1942?
 ת. אני רציתי לתקן את התאריך המדויק של המשלוח הראשון. מרוב התרגשות
 כנראה שטעיתי. התאריך המדויק היה, התאריך העברי ז' באלול והתאריך
 הלועזי היה 20 בחודש אוגוסט 1942.

ש. עד התקופה של הגירוש, ממה אתם התקיימתם מבחינת מזון?
 ת. אני ציינתי קודם שמזמן לזמן מכרנו משהו. אני עבדתי במקום ושם
 אכלתי, לפעמים הבאתי קצת הביתה וקניתי במחיר זול אצל הפולנים לחם
 ותפוחי אדמה ועוד איזה מצרכים, לפעמים חתיכת גבינה לבנה היינו
 קונים אצלם. הקיום היה בקושי. מה שאכלנו, על פי רוב אכלנו תפוחי
 אדמה, פעמיים או שלוש פעמים ביום. לחם קבלנו בהקצבה ובצמצום
 מהיודנראט וזה בכלל לא הספיק. אבל מזמן לזמן קנינו לחם שחור
 שהפולנים היו מביאים לגיטו.

ש. כשאתה היית בעבודה, שאר בני המשפחה איפה היו?
 ת. היו בבית. בבית או יצאו לגיטו. אבא על פי רוב היה יוצא להתפלל,
 להפגש עם אנשים, לדבר עם אנשים.

רציתי להמשיך עם המשלוח. היום עבר, יום קשה. עמדנו כל היום בחוץ
 בחום. בשעות אחרי הצהרים לקחו את כל האנשים המבוגרים שהיו
 מיועדים למשלוח והעמיסו אותם לקרונות. היו קרונות של בהמות,
 והכניסו בין מאה למאה ועשרים איש בקרון. אנשים ביקשו קצת מים ולא
 נתנו לאף אחד לגשת ולהביא שום דבר. זה עוד היה בעיר שלנו.

אותנו העמידו בשורות וצעדנו לחלק השני של הגיטו. הגרמנים שיחקו
 בפסיכולוגיה של האנשים. הם אמרו שלחלק השני הם בכלל לא מתכוונים,
 כאילו שהם נשארים ואין שום כוונה. רוצים לצמצם את הגיטו ולשלוח

כך וכך יהודים.

ש. לאן נאמר לכם ששולחים אותם?

ת. נאמר לנו שמביאים אותנו לעבודה למזרח. שם נעבוד בחקלאות או במה.

לא אמרו לנו, בכלל לא אמרו, אבל ככה היתה השמועה שיוצאים

למזרח ושם נעבוד.

אותנו שנשארנו, הביאו אותנו לבית הכנסת הגדול. היה לנו בית כנסת

מפואר. הכניסו אותנו לבית הכנסת הזה. על פי רוב היו אנשים

צעירים. בדרך ראינו הרוגים, אנשים זקנים או חולים שלא יכלו ללכת.

ראיתי מת על מריצה שכנראה ניסו להביא אותי, היה משותק, להביא

אותו עד המגרש ולא יכלו, אז הרגו אותו במקום. מלא דם. המחזה היה

איום ונורא. ואנחנו צועדים ככה לכיוון בית הכנסת הגדול. באנו לשם

ופתאום ראינו שאנחנו נשארנו יתומים וכולנו פרצנו בבכי. מה אנחנו

עשינו? למה לא הלכנו יחד עם ההורים? היה לנו מצפון כאילו לא נקי,

שאנחנו נשארנו והאחיות וההורים הלכו, מי יודע לאן הם הלכו ואיך

הם יעברו את הצרות ואת כל הדברים האלה. הבכתי היה חזק מאד. התחלנו

להתפלל שם והתחלנו להזכיר את כל הדברים שקרו לנו.

למחרת לקחו אותנו תיכף לנקות את הגיטו, את החלק הזה ששלחו ממנו

את המשלוח. הגרמנים אספו את הדברים. בעיקר אספו את הכרים. לכל

יהודי באירופה היו שמיכות פוך. הם פרמו את זה. היה בית חרושת

גדול לניקוי נוצות. זה הלך לשם הכל לניקוי. בגדים וכל מיני

דברים, הם היו אוספים. המשטרה הגרמנית היתה שומרת עלינו. פעם

במקרה דיברתי עם איזה פולני שהוא היה עגלון של עגלה שתפסו אותם

לעבודה. הם היו מובילים את הדברים. הוא חשב שאני עושה אתו איזה

מסחר או מה, וקבלתי מכות רצח. אחרי זה, הגרמני הזה הוא היה סמל

משטרה, מצא בבית אחד בד אנגלי יקר מאד, וזה כנראה מצא חן בעיניו.

הוא הוריד את המעיל העליון וביקש ממני שאני אגלגל לו את חתיכת

הבד מסביב. הוא לבש את המעיל שלו וחגר עם החגורה חזק. למחרת גם יצא לי לעבוד אתו ביחד, קראו לו מייסטר מאייר, ככה שהוא כבר יותר לא הרביץ לי.

יומיים אחרי זה היה המשלוח השני, אותו הסיפור כמו ביומיים לפני זה.

ש. מהמשפחה לא שמעת בינתיים?

ת. מהמשפחה לא שמענו שום דבר. ידענו רק שהכניסו אותם לקרונות וסגרו אותם חזק והגרמנים עלו למעלה עם אוקראינים וישבו על מגדלים כאלה על יד הקרונות, מגדלי שמירה, הם ישבו למעלה והם נסעו לכיוון לובלין. הכל היה כיוון לובלין, זה כיוון מזרח. לא ידענו.

הדבר חזר גם בפעם השלישית. האקציה השלישית היתה בשבת, וזו כבר היתה האקציה האחרונה. שלחו את שארית היהודים שנשארו בגיטו. אנחנו המשכנו בניקוי, וכל פעם התאספו מכל משלוח אנשים צעירים, ככה שנשארו אלף שמונה מאות איש. ביניהם היו כל אנשי המשטרה היהודית והרופאים היהודים עם המשפחות ועם הילדים שנשארו יחד אתם.

עשו אפל בחצר בית הכנסת ואמרו שאנחנו הולכים עכשיו, אלה שנשארו, לגיטו הקטן, קראו לזה 'ארבייטס לאגר' - מחנה עבודה קטן. אנחנו נמשיך בינתיים לעבוד בערך איפה שעבדנו.

האפל הזה לקח יום שלם. באותה הזדמנות הרגו את שינדלר, שאני הזכרתי אותו קודם, שיצא אתנו לשיעור התעמלות בגסטאפו, והוא היה ראש המשטרה היהודית. הרגו אותו בחצר בית הכנסת.

רציתי לציין עוד יהודי גאה אחד שהיה ראש היודנראט. זה היה דוקטור פלץ, ששלחו אותו לאושוויץ עוד קודם, לפני שהיה המשלוח, מפני שהוא התנגד להוציא קבוצות למשלוחים.

אחרי האפל צעדנו לקצה השני של הגיטו. הקציבו שטח קטן, קראו לזה

ארבייטס לאגר - הגיטו הקטן. כל אחד תפס איזה מקום שינה איפה שיכול. השתדלנו להיות ביחד חברים או עם משפחה, מי שנשאר. אני נשארתי לבד. נכנסנו לחדר אחד עם כמה מכירים. שלושה ימים חיפשנו קצת אוכל והתחילו בחזרה לחלק אותנו לעבודות. אני חזרתי לנגריה איפה שעבדתי. ככה היינו יוצאים כל יום עם קבוצה לנגריה. מההורים לא שמענו שום דבר. היו אנשים שביקשו מפולנים שיבררו לאן שלחו את המשלוחים. אף אחד לא ידע.

התקרבו החגים. אנחנו עבדנו בחגים, גם בראש השנה. אבל ביום כיפור, אני זוכר, היה יהודי אחד שקבל ידיעה שאת כל היהודים ואת ההורים שלנו שלחו למחנה מוות שקוראים לו טרבלינקה שנמצא על יד וארשה. זו היתה לנו בשורת איוב. אז פרצנו בבכי בזמן התפילה ולא יכולנו להמשיך. נחנקנו מרוב סבל ומהידיעה המרה ששמענו מה קרה עם הקרובים והאהובים שלנו.

המשכנו לעבוד. אחותי, שהיתה בעיירה קטנה בשם חמילניק, היא יצאה עם ניירות אריים. המראה שלה היה ארי ולא יהודי. היא ידעה טוב פולנית, היא למדה בגמנסיה פולנית. היתה בלונדינית. היא היתה נשואה והיה לה ילד גם כן בלונדיני. הילד הזה, הילד היחיד שניצל מהמשפחה. אחר כך אני אספר את גורל הילד, יותר מאוחר.

היא שלחה גוי פולני עם מכתב בו היא סיפרה שאת בעלה תפסו יום לפני שיצא עם ניירות אריים. הוא היה צריך לצאת לוארשה ולאסוף אותה. ואחותי הכי צעירה שהיתה יחד אתה, גם היו לה ניירות אריים, היא נשארה בעיירה אבל מרוב עצבים לא יכלה להחזיק יותר מעמד והלכה בדרך שההורים שלנו הלכו. זאת אומרת, הלכה יחד עם הטרינספורט לטרבלינקה.

יותר מהאחות הזאת לא שמעתי. זאת היתה התקוה שהאחות הזאת והאחות הצעירה שהיתה יחד אתה, אולי הן ישארו בחיים.

1943 מעבר מקילצה לסקארז'יסקו

אנחנו המשכנו לעבוד. אז היתה שמועה שעומדים לחסל את הגיטו הקטן. התחילו משלוחים למקומות עבודה. בשנת 1943 אותי שלחו לסקארז'יסקו (Skarzysko) עם קבוצת אנשים. קבוצה אחרת שלחו לבלז'ין, שלחו לסטחוביצה, הכל מקומות עבודה. את המשפחות של השוטרים, את הילדים, זה היה בפורים, חיסלו אותם בבית הקברות היהודי. הרגו את הילדים של השוטרים ואת הילדים של הרופאים.

ש. את זה אתם ידעתם?

ת. זה נודע לנו אחר כך. חלק גדול של הנשים שלחו לבית חרושת בקילצה. חלק שלחו להנריקוב וחלק שלחו לבית חרושת לנשק. אותנו שלחו לסקארז'יסקו. זה היה אחד המחנות הגרועים שהיו בפולין.

והתקופה שהייתם במחנה עבודה בקילצה?

ת. היינו כמו בגיטו, חצי חופשיים. הובילו אותנו כל יום לעבודה לנגריה ולפנות ערב חזרנו בליווי של פולנים מבית החרושת לגיטו.

ש. לאתם בתים שקודם הייתם בהם?

ת. לא, כל אחד תפס איזו פינה, איזה מקום. גרנו בחדר אחד ששה, שבעה, שמונה איש, מיטה על יד מיטה, מה שהצלחנו לארגן ולתפוס אחרי המשלוח.

ש. בגירוש עצמו לסקארז'יסקו, לפי מה חילקו מי יגיע לאיזה מקום?

ת. לא חילקו. זה היה לפי הצורך של בתי החרושת. היו ונגמרו המשלוחים הגדולים של היהודים, אז הגרמנים היו צריכים חילופי כוחות להחליף. הרבה אנשים לא החזיקו מעמד במחנות, היו תנאים קשים, רעב, עבודה קשה. היו צריכים אנשים אחרים. בתקופה ההיא כבר לא נשארו יהודים בגיטו. אז לקחו מהגיטו הקטן את אלה שנשארו למלא את החסר במקומות אחרים. הקבוצה הראשונה הלכה לסקארז'יסקו. אספו אותנו בחצר המשטרה היהודית וחיכינו עד שבאו המכוניות של המפעל. בסקארז'יסקו היה מפעל גדול לתחמושת. ייצרו שם מיליון וחצי כדורים ליום. חוץ מזה

ייצרו טורפדות ים, ייצרו תחמושת לתותחנים וייצרו שם...
 לבית החרושת הזה קראו 'האסאג' (Hasag) (הוגו שניידר אקציון
 גיזלשאפט) שהיה בלייפציג. הם קבלו את ההנהלה על בית החרושת, כמו
 הרבה בתי חרושת באירופה. כמו 'סקודה' בצ'כיה ועוד מפעלים אחרים.
 הגרמנים שיפצו והביאו את המכונות שלהם. זה היה מקום מאד גדול.
 בית החרושת היה מורכב משלושה חלקים. היה A, verk B, verk C
 .verk
 ביום הראשון שהגענו לשם אספו אותנו במגרש. השומרים שם היו
 אוקראינים במדים שחורים, וגרמנים שהיו הממונים עליהם. קראו להם
 "וורקשוץ". כשהגענו לשם, הם עשו חיפושים ודרשו להוציא את כל
 הכסף ואת הזהב ואם יש לנו דברי ערך ולמסור להם. לי במקרה היה כסף
 שאבא לפני שהלכנו למשלוח אז חילק ככולם לילדים, לכל אחד חילק
 מדברי הערך, היו לאמא הרבה דברים. במקרה יצא לי שקבלתי יהלום
 גדול עם תליון. זמן קצר לפני ששלחו אותי לסקארז' יסקו מכרתי אותו
 בכסף רב, כסף פולני רב, אבל זה בכלל לא היה הערך שלו, הוא היה
 שווה פי הרבה יותר. את הכסף תפרתי בתוך הבגדים, חילקתי בכל מיני
 מקומות ותפרתי את הכסף. האוקראיני שעשה עלי את החיפוש הרגיש שיש
 לי כסף תפור בבגדים. הוא קרע את הבגדים והתחיל להוציא מפה ושם.
 ואני ראיתי שהוא כבר חצי שם בארגז וחצי שם מתחת לחגורה שלו,
 כאילו שהוא גונב את זה. אני ראיתי את זה אז קבלתי אומץ ואמרתי לו
 בפולנית, והם הבינו גם פולנית כי הם היו מהחלק הפולני של
 אוקראינה: תשאר לי קצת כסף בשביל לקנות לחם, אולי אצטרך לקנות,
 מספיק לקחת כבר לעצמך. לא יודע מאין בא לי האומץ הזה להגיד לו
 את זה. מספיק גנבת, אמרתי לו אפילו, תשאר לי. אז הוא באמת
 הסתכל עלי, נתן לי סטירת לחי מצלצלת והשאר לי קצת כסף שהיה לי
 תפור במקום אחר.

אחרי זה לקחו אותנו לדיזאינפקציה, לניקוי, וחילקו אותנו למקומות. התנאים היו איומים. מיטות בנות שלוש קומות לגובה. זה היה חלק של בית החרושת שם. בבוקר היה מסדר ויצאנו. אני קבלתי עבודה ב..... שאלה היו חלקים בשביל הנפץ של טורפדות ים. שם אני עבדתי. המייסטרים היו הגרמנים ופולנים היו בעלי המקצוע שעבדו לפני המלחמה. היו על ידם בחורות פולניות שעבדו בתור ביקורת. הם בדקו את הייצור שאנחנו ייצרנו. זה חייב היה להיות מאד מדויק. למרות שהמכונה עשתה את זה, אסור היה לתת לחיצה טיפה יותר חזקה, וזה כבר לא עבר את הביקורת. אם היו לי הרבה דברים שקלקלתי אז חיכו לי מכות, אסור היה לעשות את זה.

התנאים בסקארז' יסקו היו מאד קשים. ב- verk A איפה שהייתי. אבל התנאים ב- verk C היו עוד יותר גרועים.

התנאים היו קשים מאד. האוכל שקבלנו, קבלנו פעמיים ביום פרוסת לחם ומרק. קבלנו מרק כרוב חצי מקולקל כנראה, עם ריח לא נעים. פעם אחת בשבוע קבלנו איזה מקרוני עם חלב ועם קצת סוכר. זה היה יום חג בשבילנו שקבלנו מרק אחר. בבוקר קצת קפה. כאילו קפה, זה היה עשוי מסלק שרוף, זה כאילו קפה. הגרמנים היו מומחים לעשות "ארזאץ" קראו לזה, 'במקום' כל מיני דברים אחרים.

בעבודה היה נורא מלוכלך היות ואלה היו מחרטות אוטומטיות. המחרטה האוטומטית כשהיא עובדת, שהחומר לא יתחמם היו צריכים לשפוך על זה שמן כל הזמן שזה יקרר. או שמן או מי סבון. וזה התיז תמיד על הבגדים והיינו נורא מלוכלכים.

כשבאנו לשם התנאים היו מאד קשים, תנאי המגורים ותנאי האוכל. אז התחילה מגיפה של טיפוס. אני הייתי בין הראשונים מהקבוצה שלנו שחליתי בטיפוס. חליתי. הייתי במצב קשה מאד. הייתי ללא הכרה. לקחו אותי לכאילו בית חולים. שכבנו במיטות בנות שתי קומות אחד על

השני. זה היה פלק-טפוס. המחלה הזאת באה מהכינים, הכינים מעבירים את המחלה הזאת.

X עוד לפני שחליתי שמעתי שהגיס שלי נמצא גם בסקאר'יסקו בחלק B ועובד שם בתור גנן. היה לי מזל שהוא הצליח לבוא לבקר אצלנו. היה נהוג שבמחנות האחרים שהיו יותר קטנים מ-A לא היה להם מקום לדיזאינפקציה, אז ביום ראשון היו מביאים אותם לעשות כאילו דיזאינפקציה וככה יכולנו להפגש. השמחה היתה גדולה. הוא סיפר לי שאחותי תפסו אותה עם ניירות אריים, היות והיתה עם הילד לא רחוק מסקארז'יסקו במקום שנקרא סוחדניוב. היא היתה אצל פולניה אחת. הפולניה הרגישה שהיא בקשר עם אנשים שבאים ומביאים לה כסף. היו לה עוד קרובים. האחות השניה של הגיס היתה בוארשה והיא היתה בקשר ושולחת לה כסף, והיא קיוותה בשביל להוציא את בעלה מסקארז'יסקו ולהביא לו ניירות אריים בשבילו, כך שיוכלו לבוא ביחד לוארשה ולהסתתר שם. אבל הגורל רצה אחרת.

התברר, מהסיפורים של גיסי, שתפסו את אחותי עם הילד שלה הנריק, שהוא היה אז בערך בן חמש. הגויה מסרה למשטרה הפולנית. המשטרה הפולנית עצרו אותה. כנראה שהיו עוד אנשים שהיה להם קצת מצפון. ראש המשטרה במקום הודיע לגסטאפו רק על אחותי. הוא פנה לראש היודנראט בסקארז'יסקו אם הוא רוצה לקבל את הילד, אם אפשר להציל את הילד, היות והוא מסר רק על האשה שתפסו אותה. ברור שראש היודנראט לקח את הילד והם התקשרו אחר כך והעבירו את הילד הנריק הזה לוארשה והוא היה יחד עם האחות של האבא שלו, של אברהם גוטמן. ככה ניצל הילד מהמוות הבטוח.

X את אחותי הרגו בגסטאפו. זה מה שידוע לי על גורל האחות. המשך הסיפור של הילד: הם הסתתרו בוארשה, וגם כן עברו תקופה קשה מאד. רדפו אחריהם. היו צריכים להחליף מקומות מגורים ממקום למקום,

למרות שהיו להם ניירות אריים על שם פולני. אבל הם הצליחו לעבור ולשרוד בחיים. בסוף, אחרי המלחמה הם נסעו לאוסטרליה והילד, שהוא כבר בן חמישים וכמה, הוא רופא שיניים. אני אפילו ביקרתי אצלו באוסטרליה. זה גורלו של הילד שקראו לו הנריק.

אני אמשך בחיים במחנה סקארז' יסקו. העבודה היתה קשה מאד. עבדנו בשתי משמרות של שתיים עשרה שעות. משמרת יום ומשמרת לילה. העבודה שלי היתה על מכונות חריטה אוטומטיות. עבודה קשה וגם עבודה מאד מלכלכת, היות וברגע שמעבדים את המתכת אז מוכרחים לשפוך כל הזמן שמן או נוזל מיוחד שהמתכת לא תתחמם. וככה זה היה מתיז עלינו והרבה בגדים לא היו לנו, לא היו לנו כמעט בגדים להחלפה. מזמן למזמן קבלנו איזה בגדים אחרי יהודים ששלחו אותם לטרבלינקה, אז היו מביאים איזה טרנספורטים של בגדים קרועים וישנים.

המגורים היו בצריפים. בצריפים האלה היו קודם שבויי מלחמה רוסיים. הצריפים היו מלוכלכים. מי שיודע, באירופה הלא קר, אז הצריפים ממולאים בין הקרשים עם נסורת של עץ, שהקור לא יחדור פנימה. בתוך הנסורת היו ממש פרעושים וגם מזיקים אחרים. זה הפריע לנו מאד.

בלילה הצטרכנו להשאיר את האור דלוק, אז הם עקצו אותנו פחות, ופחות יצאו בגלל האור מבין הקרשים. קשה היה לקום בבוקר אחרי לילות שלא ישנו.

מפקד מחנה סקארז' יסקו verk A היה בן אדם שקראו לו קינרמן. הוא היה גיבן והיה בן אדם רע מאד. הוא הסתובב עם כלב שחור גדול והיה צועק תמיד לכלב: מנץ' (בן אדם) הונד (כלב). הכלב היה בן אדם ואנחנו היינו הכלבים. הוא רק חיפש כל מיני דברים להציק לנו. בבוקר היו מסדרים והיו סופרים אותנו בזמן שיצאנו מהשער. בדרך שומרי המחנה היו בועטים בנו ומזרזים אותנו שנלך מהר. בעבודה קבלנו פעם אחת ביום מרק. המרק היה מכרוב ואיזו אבקת תפוחי אדמה.

וזה היה האוכל שלנו, וחתיכת לחם. אבל היו פולנים, המייסטרים - מנהלי העבודה היו פולנים וגם פולניות עבדו שם. אלה שהיו יותר עשירים. הם גם קבלו את האוכל הזה, אבל הם לא נגעו בו. אז היו מעמידים על המכונה את האוכל שלהם וככה קבלנו עוד מנת אוכל וזה עזר לנו מאד.

ש. מה ייצרתם שם במחרטות?

ת. במחרטות ייצרנו נפצים לפצצות לטורפדות ימיות. זה היה במחלקה שלנו. בכלל בסקארז'יסקו ייצרו מיליון כדורים של רובים ליום וחצי מיליון כדורים למאשין פיסטול (תת מקלע) ליום. חוץ מזה ייצרו שם רימונים. למחלקה קראו 'גרנאטה', אבל זו היתה יציקה של פגזים לתותחים ופגזים גם בשביל חיל אויר.

העבודה היתה קשה. אבל אצלנו ב- Verk A היה עוד איך שהוא. המחלקה היתה יותר טובה כי עבדו שם מהנדסים פולנים ומנהלי עבודה פולנים והיה להם יחס פחות או יותר טוב.

פעם תפסו אותנו ושלחו אותנו לעזרה ל- verk C. זה היה המחנה הכי גרוע, הכל היה צהוב. עיקר העבודה היתה מילוי הפגזים בחומר נפץ ט.נ.ט. לפני המלחמה הפולנים עבדו בעבודה הזאת איזה שלוש שעות ליום ובמשך תקופה של כל כמה שנים היו מחליפים אותם. הכל מסביב היה צהוב. הם קבלו גם חלב לשתייה. אנחנו לא קבלנו חלב. וככה עבדו אנשים והיו צהובים צהובים. הבגדים צהובים, הפנים, השערות, הכל מסביב היה צהוב. תפסו אותנו לעבודה הזאת כמה פעמים ביום ראשון בשביל להעמיס את הפגזים על הרכבות. כשחזרנו ל- verk A אז ראינו שיש צרות עוד יותר גדולות ממה שאצלנו.

ש. מה היה קורה אתכם אחרי שעות העבודה?

ת. באנו בשבע, שמונה וישבנו בצריפים. היינו יושבים ומספרים וחולמים. החלום הכי גדול היה איך אנחנו נשתחרר מהצרות האלה. החלום הכי

גדול היה שהרוסים יבואו וישחררו אותנו. אז היתה כבר התקופה של סטאלינגראד והרוסים כבר התחילו להתקרב וכבר כבשו את אוקראינה, התחילו להתקרב לפולין. חשבנו וחלמנו רק על היום הזה שנוכל להשתחרר מהצרה הגדולה.

בין האנשים היו גם אנשים מלומדים, היו זמרים שהיו שרים כל מיני שירים. אחד היה מדקלם תמיד סיפורים ביידיש ובפולנית. בתקופה ההיא באו גם אנשים שהביאו אותם ממידאנק. כשחיסלו את גיטו וארשה אז העבירו חלק למידאנק. אזלו הכוחות והרבה אנשים לא החזיקו מעמד, או מתו או שנהיו חולים. את החולים היו לוקחים לירי, שניצה קראו לזה. היו גומרים אתם ומחליפים אנשים, מביאים אנשים חדשים, אנשי K.L. קראנו להם. אלה באו עם נעלים הולנדיות, נורא נורא מסכנים. עברו שם צרות גדולות במידאנק. אבל היו ביניהם אנשים מאד משכילים ובעלי מקצוע ומהנדסים, והם פחות או יותר התרגלו לחיים שלנו.

ש. אתם בעצמכם הייתם עוברים סלקציות?

ת. כן, היינו עוברים סלקציות. מי שלא היה יכול להחזיק מעמד ליד המכונה אז היתה סלקציה, היו מוציאים אותו מהרשימה ומוציאים אותו להורג.

ש. לאן?

ת. בסקארז'יקו שם. קראו לזה שניצה בפולנית, זה מקום איפה שוירים. שם היו גומרים אתם. גם אחרי הטיפוס, אנשים שלא התאוששו, גם כן לקחו אותם לשם. היות והיתה לי עזרה מהגיס שלי שהיה ב- verk B והיה שולח כל פעם קצת אוכל וקצת כסף. הוא היה שולח את זה עם האחות שהיתה באה לבקר את החולים מ- verk B והיא היתה מביאה לי את האוכל וככה היה לנו קשר. הוא גם דאג להעביר אותי ל- verk B לעבודה יותר טובה. הוא הצליח ואני עברתי ושם עבדתי אצל המייסטר שקראו לו לסקובסקי, הוא היה פולני פולקסדויטש, הוא היה ראש

המחלקה. זו היתה טחנת קמח, אבל ללא קמח. ליבשו את תפוחי האדמה ועשו מזה פתיתים כאלה, וזה היו מוסיפים למרק. זה שלחו גם לחיילים הגרמנים וגם אנחנו עבדנו. שם היה לנו אוכל. קודם כל היו לנו הרבה תפוחי אדמה. תפוחי אדמה עברו תהליך של אידוי, אחרי האידוי הם היו מוכנים לאכילה. יכולנו קצת לבשל ויכולנו גם לאכול את הפתיתים האלה.

כפי שהדגשתי קודם, התקרב הזמן, זה היה כבר 1944, והרוסים התקרבו לפולין והם כבר היו על הגבול של הויסלה.

ש. העבודה שם גם היתה במשמרות כאלה של שתיים עשרה שעות?

ת. תמיד שתיים עשרה שעות.

לפעמים בלילה ולפעמים ביום?

ת. שבוע בלילה ושבוע ביום.

אז פרץ המרד של הפולנים. לא מזמן דיברו על זה, לפני שבוע, היה

חמישים שנה למרד הפולני. אבל היו ביניהם גם הרבה יהודים שהיו על

ניירות אריים, וגם כן השתתפו במרד הזה. סטאלין לא רצה שהפולנים

יגידו שהם שחררו את וארשה, אז הם נעצרו על יד הויסלה, ממש חצי

וארשה שהיתה בצד אחד של הויסלה, פראגה, כבר היתה ביד הרוסים,

והצד השני של הויסלה היה בידי הגרמנים. מהפולנים נהרגו גם הרבה.

הרוסים חיכו חצי שנה עד שנגמר המרד. באותו זמן הגרמנים שלחו את

כל הפולנים מוארשה והשמידו את העיר. ממש הלכו מבית לבית, מבית

לבית ושמו דינאמיט ופוצצו. ככה שוארשה היתה בתשעים אחוז הרוסה

כולה. רק החלק הזה איפה שהרוסים היו, פראגה וחלק אחד שקראו לו

זוליבוש שהיה מרוחק קצת, זה מה שנשאר. כל מרכז העיר, הכל פוצץ,

מבית לבית.

ברגע שהרוסים כבר החליטו לכבוש את וארשה, התקרבו גם לסקארז'יסקו.

קבלנו פקודה להתחיל לפרק את המכונות. הגרמנים היו כל כך מסודרים,

מיכאל אייכלר
 מִעֲבֵרֵי יִסְקוֹ לְצ' נִסְטוֹחוּבָה

הסדר אצלם היה למופת. הם עוד הספיקו לפרק מכונות ולהעמיס אותן על קרונות רכבת והעבירו את זה לגרמניה. אנחנו עבדנו יום ולילה בלי הפסקה. כשגמרנו את העבודה שלחו אותנו לצ' נסטוחובה (Czestochowa). הרבה אנשים חשבו שזה כבר נגמר, שהמלחמה נגמרה, התחילו לברוח.

ש. הקטע הזה עוד שיך להאסאג?

ת. זה עוד הכל בהאסאג.

ש. ייצור פתיתי תפוחי האדמה גם?

ת. כן, גם האסאג היה. היו ver1 A, verk B, verk C. כל שלושת הורקים

היו שם בסקראז' יסקו, במרחק של עשרה עד עשרים קילומטר אחד מהשני.

הרבה אנשים התחילו לברוח.

בצ' נסטוחובה אתה מתכוון?

ת. לא, עוד בסקראז' יסקו, ברגע שהעבירו אותנו לצ' נסטוחובה. ביניהם

גיסי שגם כן התכוון, עשה לו חליפה וכובע שהפולנים היו נוהגים

ללבוש. עם פולני אחד שעבד שם הוא ברח ליער. מה התברר - שתפסו

אותו ותפסו מאות מאות מאלה, שלקח עוד קצת זמן עד שהרוסים נכנסו

לאזור הזה. תפסו כמעט את כולם והרגו אותם.

אנחנו הגענו לצ' נסטוחובה. גם שם היה בית חרושת האסאג. גם שם היו

שלושה ורקים. אחד קראו פלצרי, לאחד קראו וורטה ולשלישי קראו

צ' נסטחוביאנה. אלה היו פעם בתי חרושת, נדמה לי ששניים היו שייכים

ליהודים. צ' נסטחוביאנה היה מפעל טקסטיל. וורטה, לא יודע בדיוק מה

היה לפני המלחמה. שם גם כן היו מייצרים כדורים ואני עבדתי

בטרנספורט. זאת אומרת העמסתי קרונות רכבת עם הסחורה שהביאו. זו

היתה עבודה מאד קשה.

ש. המגורים.

ת. המגורים היו שם, צחוק הגורל, למקום קראו 'צירק' (קרקס בפולנית).

שם היינו גרים. קודם היו שם יהודי צ' נסטוחובה שהעבירו אותם

מהגיטו. אבל כשאנחנו באנו היו הרבה אנשים נוספים ודחסו אחד את השני וגרנו שם בצפיפות גדולה.

למזלי לא נשארתי שם הרבה זמן, היות והמייסטר הזה לסקובסקי התחיל לבנות את טחנת פתיתי תפוחי האדמה והוא דרש את כל אלה שעבדו קודם במפעל הזה. הוא אסף מכל הסביבה שעבדנו בשלושת הורקים, אסף את כולם. במשך כמה שבועות הקמנו את המפעל בחזרה והעברנו אותו מסקארז'יסקו עד צ'נסטוחובה, ושם שוב פעם התחילו לייצר את פתיתי תפוחי האדמה.

כמו שהדגשתי, זה כבר היה בשנת 1944. היה חורף קשה. עבדנו שם. העבודה, אנחנו קראנו לזה טחנה, במפעל הזה של פתיתי תפוחי האדמה. היחס של לסקובסקי אלינו היה יחס די טוב. היה לו אפילו בן שעבד במחנת הפולנית. יום אחד לסקובסקי הזה, כשלא היה אף אחד, קרא לי אליו. הוא דיבר אתי פולנית ושאל אותי: נו, אתה יודע איפה אברהם גוטמן? (זה היה הגיס שלי שהיה גנן אצלו בגן שלו בסקארז'יסקו).

אמרתי שאני לא יודע איפה הוא. אז הוא אמר לי: תדע שהגרמנים תפסו אותו והפולני שיצא אתו ביחד הלשין עלינו, והוא מסר אותו לגרמנים והרגו אותו. אני בקשתי ממנו שלא יברח, אני ידעתי שהוא עומד לברוח. אני בקשתי שלא יברח, אבל הוא לא שמע בקולי וברח וזה הגורל המר שלו.

עבדנו שם עד אמצע ינואר 1945. הרגשנו שכבר הרוסים מתקרבים. כל לילה היו הפצצות על בית החרושת. פעם ראשונה שמענו את המילה הזאת קטיושות. הפולנים עוד לא ידעו שזה קטיושות, קראו לזה 'הרעש של הפרות'. זה היה רעש עצום של הקטיושות האלה.

ב- 14 לינואר 1945 היתה פקודה להתכונן ושאנחנו נהיה מוכנים ומעבירים אותנו לגרמניה. היות והרבה רצו לברוח, אבל היה לנו כבר ניסיון מר מאז שהעבירו אותנו מסקארז'יסקו לצ'נסטוחובה שהרבה

מזכיר מנסטוחובה אבאקוואאז

נהרגו, אז רק מעטים בודדים אולי הסתתרו שם. ופה היה באמת הזמן שאפשר היה להסתתר. היה ורק אחד וורטה, ששם לא הספיקו לקחת את כולם ונשארו.

בלילה העמיסו אותנו על קרונות רכבת והעבירו אותנו לגרמניה. נסענו שלושה ימים כמעט בלי אוכל. היו הפצצות אז הרכבות עצרו. בדרך השגנו קצת מים, קצת תפוחי אדמה או קצת הגרמנים נתנו איזה חתיכות לחם. ככה הגענו עד לבוכנוואלד (Buchenwald) - מחנה הריכוז המפורסם בוכנוואלד על יד ויימאר.

בבוכנוואלד עשו מסדר ועשו רישום. ברישום עבדו פולנים ושמעתי גם שליאון בלום, ראש ממשלת צרפת היהודי, גם כן עבד שם במשרדים של בוכנוואלד. אני בעצמי לא ראיתי אותו. הפולנים שאלו אותנו מתי יצאנו מצ'נסטוחובה. אמרנו שב-14 לחודש. הוא אמר: אתם ברחתם מהרוסיים? ב-15 בינואר 1945 הרוסיים כבר שחררו את צ'נסטוחובה והגיעו כמעט עד גבול פולין-גרמניה שהיה לפני המלחמה. אני אומר לו: אנחנו ברחנו? כל החלום שלנו היה שנזכה שמישהו ישחרר אותנו וביקשנו שהרוסיים ישחררו אותנו. אבל בקושי הוא השתכנע.

אחרי הרישום לקחו אותנו לקרנטנה שזה חיטוי. הפשיטו אותנו ערומים ערומים כביום היוולדנו. התחילו לגלח אותנו, את הראש ואת כל המקומות בכל הגוף. אחרי הגילוח היה מיכל כזה גדול עם מים וכלור או חומר חיטוי. כל אחד היה צריך להכנס למשך דקה. ואפילו אחד היה מטביל את הראש שלנו, שכל הגוף יהיה בתוך המיכל. זה היה קארבול. היות וגילחו אותנו, לא גילחו אותנו בעלי מקצוע ועשו לנו פצעים בזמן הגילוח. אפילו את הרגלים גילחו לנו, את כל הגוף. וזה נורא נורא שרף. עד שלקחו אותנו למקלחות. על המקלחות כבר שמענו שהיו בטרבלינקה. פחדנו בהתחלה להכנס, חשבנו שאותו הגורל מחכה לנו כמו ליהודים בטרבלינקה, במקום מים שם מהטוש יצא גז. אבל כנראה

שבזמן ההוא כבר לא עסקו בהשמדה טוטאלית. התרחצנו ונשארנו ערומים והתחילו לזרוק לכל אחד בגדים. אני קבלתי איזה מכנסים אדומים, כנראה שזה היה מאיזה רוטאר הונגרי. היות ולשם הגיעו אנשים מכל העולם, אספו את כל הבגדים והתחילו לחלק. חלק מהבגדים היו בגדים עם הפסים המפורסמים, זה היה אפור-כחול, וחלק קבלו בגדים אזרחיים. אחד קבל פראק ואחד קבל בגדים מאד מצחיקים. אחד הסתכל על השני, היינו נראים כמו ליצנים שיוצאים מקרקס. וזה מראה היה איום ונורא.

זה לקח כל היום, עד הערב, עד שלקחו אותנו לצריפים. בא מפקד הבלוק, קראו לו בלוקאלטסטה, והוא שם הקריא שצריכים להתנהג יפה ולשמור על השקט ולשמור על הניקיון. אפשר היה לשמור על ניקיון? איזה ניקיון היה שם. שלא נגנוב אחד מהשני את חתיכת הלחם שנקבל. חילקו אותנו, היו דרגשים של ארבע קומות או שש קומות. אני לא זוכר בדיוק, נדמה לי שארבע קומות. שכבנו אחד על יד השני. כל אחד קבל שמיכה או חתיכת שמיכה. עלינו על הדרגשים שהיה מפוזר בהם קצת קש מלוכלך. ככה נרדמנו.

כל בוקר היה אפל. העוזרים, על פי רוב זה היו גרמנים שאו שהיו הומוסקסואלים או שהיו מואשמים בסאבוטז'. אלו הגרמנים שהיו כבר הרבה שנים במחנה, עוד לפני המחנה, כפי שהזכרתי או הומוסקסואלים או פוליטיים או מואשמים בסאבוטז', על פי רוב היו קומוניסטים לפני המלחמה. אלה קבלו את התפקידים. בודדים מהם התנהגו פחות או יותר בצורה סבירה והיו כאלה שהתנהגו מאד מאד לא טוב והרביצו עבור כל דבר סטירת לחי. הם היו מכינים אותנו למסדרים בבוקר, כשהיינו מוכנים אז באו אנשי ס.ס. ואלה היו עושים את הספירה. היו חייבים להוציא אפילו את החולים ואפילו את המתים שמתו באותו הלילה היו חייבים להיות נוכחים בספירה. שם לא עבדנו, רק הסתובבנו, קצת

דיברנו וקצת בכינו על הגורל שלנו ונזכרנו בימים שהיו לנו, כאילו סקארז'יסקו וצ'נסטוחובה היו כבר זמנים טובים.

הבלוקים בהם היינו היו צריפים. זה נקרא קרנטנה. אלה היו בלוקי מעבר לחדשים שבאו והיו צריכים לעבור את תקופת החיטוי. כל יום היו מקריאים שמות של אנשים שלקחו אותם לעבודה. אני חיכיתי כבר שיקראו לי, שנצא מפה, שיקחו אותנו לאיזה בית חרושת ונעבוד, אולי התנאים יהיו יותר טובים. אבל זה לקח קצת זמן.

אמרת שהיה מסדר בבוקר.

בבוקר היה מסדר והיו סופרים את האנשים אם כולם נמצאים. גם החולים וגם המתים היו בזמן המסדר.

חוץ מהמסדר, במשך כל היום?

במשך כל היום היינו מסתובבים חופשי. חיכינו שישלחו אותנו לבתי

חרושת שבוכנוואלד היתה מספקת להם את האנשים. היו שם הרבה רוסיים ואוקראינים. היתה תקופה שהיה מלא אנשים אז גרנו בקינו, קולנוע

כאילו. אבל פעם זה היה קולנוע אולי לפני כמה שנים. העמידו שם גם כן את הדרגשים וזה היה מלא מלא באנשים. היות ולא היה מקום איפה לחלק את האוכל אז בזמן האפל חילקו טאלונים (אסימונים כאלה ממתכת) שכל אחד שהיה לו, אחרי המסדר עם הטאלון הזה היה מקבל את המרק ואת הקפה ואת החתיכת לחם. זה היה מאתיים גרם לחם. זה היה יותר מים מלחם, זה היה רטוב.

מה קרה - האוקראינים בלילה היו הורגים את האנשים, היו חונקים אותם וגונבים מהם את האסימונים האלה. הם לקחו בבוקר את מנות האוכל שלהם. זה נודע למפקדה של המחנה אז הפסיקו עם חלוקת האסימונים. אז היינו עומדים כחצי יום ומחכים בחוץ שיחלקו את האוכל.

יום אחד קראו את המספר שלי. לא היו שמות. המספר שלי היה 15288.

לשם כך מקובל לומר ש

קראו אסיר מספר זה וזה, קראו לנו, אספו קבוצה של אולי חמישים איש
ושלחו אותנו עם הרכבת למקום שנקרא פלוסברג (Flossberg). המקום
הזה היה ממש יער. הגרמנים ברגע האחרון בנו שם בית חרושת למוטות
כאלה, זה כמו הפיאט בצבא שלנו. כשירימים לטנקים, אבל פה היו
מתנדבים או ילדים גרמנים או אנשים מעל גיל ששים שלא היו בצבא,
היו בשוחות כאלה יושבים ומחכים עד שבאים הטנקים והיו זורקים. זה
היה על פרנציפ של פיאט, הקונס הזה, וזה היה הורס את הטנק.
הגרמנים החליטו ברגע האחרון לבנות את בית החרושת. כנראה שהעבירו
אותו מפולין או ממקום אחר למקום הזה שנקרא פלוסברג.

ש. כמה זמן הספיק להיות בבוכנוואלד?

ת. כשבועיים. לשם כך הם הביאו מתנדבים גרמנים, זאת אומרת מבתי
חולים אנשי ס.ס. פצועים שקפאו ברוסיה ולא היו מסוגלים לחזור
לחזית. הרבה מהם בלי רגלים ובלי ידיים. הם היו צריכים להשגיח
עלינו שהעבודה תלך מהר. המקום היה איום ונורא. אנשי ה-ס.ס.
האלה, כאילו המתנדבים, צעקו עלינו כל הזמן. לצעוק זה שום דבר, רק
הרביצו מכות. אחד היתה לו פרוטזה ביד ועם הפרוטזה היה נותן מכות
רצח בראש. לא אחד מאתנו נפצע קשה מאלה. עמדנו על הקרונות להעמיס
סחורה. הוא היה צועק כל הזמן: "שנל, ראש" (מהר) והיה נותן ביד עם
הפרוטזה. וגם אחרים. היינו צריכים לרוץ לעבודה מהר וחזרנו אחרי
הרבה שעות. המקום הזה היה גיהנום.

איפה היו המגורים?

ת. המגורים היו בצריפים חדשים. הכל היה חדש שם, הכל הקימו ממש במשך
שבועות. את בית החרושת בנו בתוך היער, כדי שבנות הברית לא יראו
את המקום הזה.

ש. הייתם צריכים ללכת מהמגורים לעבודה?

ת. הלכנו, זה היו כמה קילומטרים כל יום, עם אוכל דל מאד. הגענו לשם

ובקצב כל הזמן, עם הצעקות, עם המכות, עם הצעקות עם המכות. היה קשה מאד להחזיק מעמד. בתוך הצריף היה מפקד הצריף שקראו לו אוטו, אני זוכר. הוא היה הומוסקסואל ותיכף לקח את אחד הבחורים הצעירים אליו. קראו לו פיפל, והוא היה מנקה לו את הנעלים ומסדר לו את הבגדים ואת האוכל המיוחד שהוא אכל שם. וכנראה גם למטרות אחרות.

ש. מה היתה העבודה שלכם?

ת. העבודה שלנו היתה בניה, בבינוי. לסחוב דברים, להעמיס. הלא הביאו את כל המכונות האלה עם הרכבת. היינו צריכים להוריד את זה ולהרכיב את זה. היו שם גם מומחים גרמנים ומומחים צ'כים ואחרים. העבודה שלנו היתה ממש עבודה שחורה. חפירות וטרנספורט. זו היתה עיקר העבודה שלנו.

מרוב הצרות האלה אני חליתי וקבלתי מתחת לבית השחי פרונקל ענק. קראו לזה פלגמונה. ממש לא יכולתי להוריד את היד. הלכתי לרביר (שזה לא בית חולים אלא חדר חולים כזה). היה שם רופא הונגרי, אני לא יודע אם יהודי או לא יהודי. הוא ראה את זה, וזה היה ממש נראה נורא. מלא מוגלה וכל האזור היה ממש כבר שחור. חומרי חיטוי לא היו, היו רק מיס צהובים ונייר ליגנין, כמו נייר טואלט, שאתו השתמשו במקום בתחבושות. היה עוד אחד עוזר שלו. הוא החזיק לי את היד. הוא ניגש עם סכין ודקר את זה שכל המוגלה והדם עפו על הקיר ממול, אולי במרחק של שלושה או ארבעה מטר. אני התעלפתי מרוב כאבים. אחרי שהתעוררתי קצת הוקל לי. כנראה שהוקל לי גם כן מזה שהוא שחרר את המוגלה ואת האינפקציה שהיתה בפנים. הוא עטף את זה עם ליגנין כזה ועם נייר טואלט ועם המיס הצהובים האלה. זה היה הדבר היחיד שהיה משמש כחומר חיטוי.

אני חזרתי לבלוק והוא נתן לי שלושה ימים להיות בבלוק ולא לצאת לעבודה. זו היתה הקלה גדולה בשבילי. אבל ראש הצריף הגרמני לא מצא

חזרה לבוכנוואלד

חן בעיניו שאני סתם לא אלך לעבודה. אז נתן לי עבודות בתוך הצריף
 לסדר את כל המקומות איפה שהאנשים ישנו. כל הזמן הוא מצא בשבילי
 עבודה. זה נורא נורא הפריע לו שאני לא עובד.
 התחילו לדבר אז שצריכה לבוא הנהלה חדשה ורוצים לשלוח את החולים
 בחזרה לבוכנוואלד ולהביא במקומם אנשים אחרים. שמעתי את זה, חשבתי
 שאולי אני אצליח לצאת מהגיהנום הזה שהיה איום ונורא.
 בבוקר היה מסדר ועמדו שם איזה מנהלים מרמה גבוהה וגם קציני ס.ס.
 ועשו מסדר. אני הלכתי ככה עם היד, ולא יודע איך, אני קבלתי אומץ,
 קרעתי את החולצה, שבין כה היתה קרועה, ופתחתי את כל הפצע שהיה
 לי. הראתי לו ואמרתי: פלגמונה. הם ראו את זה וככה, אחד מהם
 ראיתי שהוא עשה סימנים עם הראש שזה לא מוצא חן בעיניו. תיכף דיבר
 עם השני והכניסו אותי לרשימה שאני אחזור בחזרה לבוכנוואלד. כנראה
 שזה שחליתי שם, זה הציל אותי ונשארתי בחיים.
 חזרתי בחזרה לבוכנוואלד. שם שוב פעם הסתובננו וחיכינו לאכול,
 לפעם האחת שנתנו את המרק ואת החתיכת לחם וקצת קפה. היו שם גם לא
 יהודים, צרפתים ובלגים, שהיו מקבלים חבילות מהצלב האדום. אנחנו
 ככה בקנאה הסתכלנו איך הם מקבלים איזו חבילה עם קצת ביסקויטיס,
 עם קצת לחם מיובש. נורא נורא קנאנו בהם.
 אני קצת חזרתי לכוחותי והיד קצת התרפאה לי. חיכיתי, כנראה שישלחו
 אותי למקום עבודה אחר. סתם בחינם לא יתנו לי לאכול.
 בינתיים היו הפצצות גדולות בויימאר. ויימאר היתה העיר המפורסמת
 של גתה ושילר. הפציצו את העיר. כל לילה היו כמעט הפצצות. בחרו
 אנשים שילכו לנקות את ההריסות. וזה גם כן היה בשבילנו איזו זריקת
 עידוד. שם או שמצאנו קצת אוכל או שהגרמניות האזרחיות הביאו לנו
 קצת תפוחי אדמה מבושלים עם הקליפות. הם קראו לזה 'פל-קרטופל',
 ונתנו לנו קצת שתיה. אבל זה היה בשבילנו הרבה מאד, התוספת הזאת.

למחרת הסתובבתי שם קרוב מאד למגרש האפלים. חשבתי ששוב פעם יקחו אותנו לעבודה, אבל עד כדי כך לא היה לי מזל. היה קשה לי מאוד. אחרי כמה ימים נוספים, אולי שבוע, שוב פעם הקריאו את המספר שלי, להתייצב, ושולחים אותנו לעבודה. שולחים, אני מוכן, אין לי גם בחירה ואין לי גם ברירה אחרת. יצאנו. לקחו מאתיים גברים שהיינו שם לבית חרושת באלטנבורג (Altenburg). זה גם כן היה בית חרושת של 'האסאג', בית חרושת שהיה עוד מלפני המלחמה. זה היה על יד לייפציג. בלייפציג היה המרכז של 'האסאג', שם היתה ההנהלה הראשית. אנחנו באנו לבית החרושת וזה היה מקום מסודר כבר מלפני הרבה הרבה שנים. בבית החרושת היו אלפיים נשים והטרנספורט שלנו היו מאתיים גברים. חוץ מהגרמנים שעבדו שם ועובדים שהיו חופשיים. היו אוסטרבייטר או פולנים ששלחו אותם לעבודות ולא היו במחנות ריכוז. אוסטרבייטר היו או רוסים או אוקראינים. היו לובשים משולש כזה והיה או P או OST כתוב. איך שינוי מתייחסת וכו'... בבית החרושת הזה, מהתחלה עשה רושם פחות או יותר, יותר טוב מהמקומות האחרים שהייתי בהם. ואמנם ככה היה. לקח אותי איזה מנהל עבודה ועבדנו בבאו-ארבייטס. זאת אומרת עבודות בניה ותיקונים. הוא היה בעל המקצוע ואנחנו היינו נוסעים עם העגלה ומביאים סיד או לבנים או עצים, מה שהוא היה צריך. הוא היה בן אדם כנראה עם מצפון, אז הוא תמיד סידר אותנו ככה שהביא אותנו מאחורי המטבח ואמר שנחכה פה, הוא יגמור שם את העבודה ויבוא לקחת אותנו. שם היה אפשר למצוא כמה תפוחי אדמה, איזה קולרבי, איזה עצמות שהיו זורקים אותם מהמטבח. וזה היה בשבילנו אושר.

ש. מה עשו במפעל עצמו?

ת. גם כן אותו הדבר. הם ליצרו מה שבסקארז'יטקו, גם כן פגזים לטורפדות ימיות וכדורים. כל 'האסאג' היה מייצר כמעט אותם הדברים.

הכל בשביל הצבא.

עבדתי עם המייסטר הזה. אחר כך סיפרו לי שהוא היה קומוניסט. הוא כמעט ולא דיבר אתנו, אבל תמיד השתדל איך שהוא בסתר לעזור לנו. הוא לא מיהר, הוא אמר: יש לנו זמן, אני אגמור את העבודה, תנוחו ותלכו לפה. הוא חשב שאנחנו נלך, קראו לזה אורגניזרן - לארגן אוכל.

יום אחד קראו לי למסדר. היות והייתי רשום שעבדתי בסקארז'יסקו על מחרטה, אז הם רצו להכניס אותי למפעל שאני אעבוד. מכניסים - בסדר. למחרת לקחו אותי למפעל הזה ונתנו לי מקום גם כן במחרטה אוטומטית ושם עבדתי. היחס היה סביר. עד כדי כך, אפילו היות ועברתי לעבוד במקום סגור על יד מכונה, אז היה להם חוק כזה שמגיעה לי תוספת אוכל. אז הייתי צריך לקבל פעם בשבוע עוד איזה חצי קילו לחם וכמה כפות עם ריבה וחתיכת נקניק עשויה מכוסמת עם דם של חזיר או מה. וזה מראה שבכל זאת היה איזה שינוי מהמקומות הקודמים שהייתי. שקראו לי למשרד והקריאו את השם שלי, שמגיעה לי תוספת.

חוץ מזה היו אלפיים נשים. חלק גדול מהן, כשמונה מאות היו פולניות שהביאו לא מזמן, אחרי המרד הפולני בוארשה. ארבע מאות יהודיות מהונגריה וארבע מאות צועניות. ככה שהגברים היו שם המיוחסים. בכל מקום שנשאר איזה אוכל היו נותנים לנשים, ופה אנחנו היינו המיוחסים. אם נשאר קצת אוכל בדוודים אחרי החלוקה אז היו נותנים לגברים. שם התנאים היו פחות או יותר סבירים.

ש. כמה שעות עבודה?

ת. שתיים עשרה שעות עבודה. שבוע משמרת יום ושבוע משמרת לילה. אבל, בזמן האחרון התחילו הפצצות ביום ובלילה. גם בעיר אלטנבורג, וגם עלינו שהיינו מרוחקים מהעיר כעשרה קילומטרים. כל לילה באמצע העבודה, כמעט וכבר לא עבדנו. היינו צריכים לרדת למקלטים. אנחנו

ההפטלינגים הלכנו לחוד והגרמנים הלכו לחוד. במקלטים שמענו שהכל רעד והכל היה שחור. אז ידענו שכנראה מפציצים. אמרו שכל לילה האמריקאים והאנגלים הפציצו את כל האזורים. זה כבר היה בחודש מרץ 1945 וכנראה כבר לקראת סוף המלחמה.

הרבה פצצות נפלו בעיר והרבה פצצות לא התפוצצו. הם נכנסו בכח, הם פגעו בחול, וזה היה באמצע העיר גם בגינה, והפצה לא התפוצצה. אז לקחו אותנו ביום ראשון שאנחנו נלך לעבוד, קראו לזה שפרינג-קומנדו. זאת אומרת, אנחנו נלך לנטרל את הפצצות האלה. זה היה מאד מסוכן. איזו נגיעה קטנה או מה, פצה ענקית של מאה טונות מאוירונים יכולה להתפוצץ. הארגון היה כזה שאנחנו היינו פותחים על יד הפצה איזה פתח עמוק, ושם היו מומחים מחיל האויר הגרמני. צעיר גרמני בגיל שלוש עשרה, ארבע עשרה, מהיטלר יוגנד, היה נכנס פנימה. הוא היה מוציא את המרעום ככה שניטרל את הפצה. אנחנו פחדנו, לא פחדנו, החיים שלנו בין כה לא היו שווים הרבה. עשינו מה שאמרו לנו.

פעם אחת ניטרלנו שלוש פצצות. אחרי זה קבלנו עבור זה, האזרחים שם שמחו מאד שבאזור שלהם ניטרלו את הפצצות, אז הביאו לנו תפוחי אדמה מבושלים וחתיכות לחם וקפה. גם לגרמנים לא היה קפה, זה היה במקום קפה. אבל היתה לנו ממש חגיגה. ביקשנו כל פעם שיפציצו שנוכל ללכת לעבודות האלה. למרות שזה היה נורא נורא מסוכן. ככה הלכנו בסוף שבוע ביום ראשון במשך כשלושה שבועות לעבודות האלה. וביקשנו מה

שיותר שיפציצו ומה שיותר שנוכל להינות מזה (גם מההפצצות הגדולות) בא מפקד המחנה ומנהל בית החרושת ואמר: אנחנו עוזבים את המקום ויוצאים, סוגרים את בית החרושת. גם הרוסים מתקרבים מצד אחד וגם האמריקאים מצד שני.

אתם ידעתם את זה?

האוסטרי
האוסטרי

מסמך מס' 1833/1834

ת. כן, הם אמרו לנו את זה. אנחנו יוצאים. העמיסו את כל האוכל שהיה על מכוניות גדולות. היו הרבה נשים של ס.ס. שמרו על הנשים. והיו ס.ס. שמרו עלינו, על פי רוב אלה היו אנשים מגיל ששים ומעלה. והיו הצעירים, קראו להם פולקשוץ. הם היו עם רובים והם שמרו עלינו. אנחנו יצאנו לדרך. העמיסו את האוכל ופתחו את המחסן, וכל אחד לקח לו תפוחי אדמה וקולרבי, ממש חגיגה. לקחתי איזה שקית. במקום כרית היו שקיות כאלה ממולאות בקש. הוצאתי את הקש ושמתי כמה קולרבי. בדרך היינו הולכים ועם כף היינו מוציאים חתיכות חתיכות מזה. הלכנו יום ולילה, יום ולילה, כיומיים, ושומעים תותחים מכל הצדדים והפצצות. המפקד של ה- ס.ס. התייעץ תמיד עם האנשים שלו. פעם הולכים לכיוון מזרח ופעם הולכים לכיוון מערב. לא יודעים. הוא אמר שהמטרה שלנו להביא אותנו לטרזינשטט. שם רצו לרכז את כל היהודים שעוד נשארו מהמחנות, להביא אותנו לטרזינשטט.

יצאנו ב- 12 באפריל 1945 מהמקום והולכים. ראינו שהוא ככה לא רוצה להתקדם, המפקד. אחר כך הבנו מה היתה הכוונה שלו. הוא פחד ליפול לידי הרוסים. הם שמעו כבר מה שהרוסים עושים להם. הם שמעו רוסיים ונורא נורא פחדו. הוא תימרן אתנו ככה שהוא יפול לתוך האמריקאים שמתקרבים מהצד המערבי.

וככה באמת היה. אנחנו הולכים. בדרך הגענו ליד עיירה בשם ולדנבורג (Waldenburg). הם שמרו עלינו, וראינו שלאט לאט הגרמנים מתחילים להסתלק. אנחנו קבלנו קצת אומץ וגם קצת חוצפה. ראינו את המכוניות עם הלחם אז ביקשנו: תנו לנו קצת לחם. ולמרבה הפלא, מה שאנחנו אמרנו, התחילו לתת לנו לחמים. לכל שניים שלושה נתנו לחם. מי ראה דבר כזה? לחם שלם לשלושה ארבעה איש זה היה ימי המשיח. מה זה? מה קרה? לאט לאט היו פחות ופחות שומרים. הם הביאו אותנו ליער קטן על יד העיירה ולאט לאט הם מתחילים ככה להסתלק, אחד אחד. מפקד המחנה

שמואל צ' האלמן קאזין

כבר לא היה.

אנחנו שומעים הפגזה ותותחים ופתאום אנחנו רואים על הבתים איזה סדינים לבנים מתחילים להופיע. סדין לבן פה וסדין לבן שם. ובאמצע היער שבו היינו עבר קצין גבוה, כנראה סגן אלוף, מלא אבק, עם מלונטה. הוא היה על אופנוע עם עוד אחד, עם מפות. הוא מתחיל להסתכל פה ושם. כנראה שגם הוא חיפש את האמריקאים. כולם רצו ליפול בידי האמריקאים וכולם ברחו מהרוסים. הוא ראה אותנו, וישבנו מפוחדים קבוצה כזאת, אז הוא שואל אותנו בגרמנית: אתם יהודים? אמרנו: כן. הוא בחיך אמר: אתם היהודים נצחתם את המלחמה. לא רצינו לענות לו. אז אחד שאל: מה זאת אומרת ניצחנו? הוא אומר ביעוד חצי שעה, שעה, באים להנה האמריקאים, והם יצילו אתכם. הוא הסתלק. כמו שהופיע ככה הוא הסתלק.

ש. באיזה מקום זה היה?

ת. זה היה בולדנבורג, עיירה קטנה. פתאום באים גרמנים בלבוש אזרחי,

לכל אחד סרט לבן על היד. הם שאלו: מה אתם עושים פה? אמרו: תשבנו פה בשקט, אל תזוזו, אנחנו נעזור לכם וניקח אתכם.

בינתיים אנחנו רואים מתחילים להגיע טנקים והאמריקאים מרימים את הראש מהטנקים. אנחנו ראינו שזה צבע אחר מהגרמנים והבנו שזה לא

צבא גרמני. אז אנחנו מתחילים לרוץ אליהם. יצא ככה חצי גוף אחד, עצר אותנו שלא נרוץ, שלא נלך. הם עצרו. פתאום בא מישהו, הם ראו שאנחנו יהודים, מישהו שידע יידיש עילגת כזו, חצי יידיש חצי אנגלית. הוא התחיל לדבר אתנו חצי יידיש. אז אמרנו שאנחנו יהודים.

הוא שמח. הוא שוב חזר והתחילו להביא לנו אוכל, את כל מנות הברזל שהיו להם בטנק שלו ובטנק אחר והתחילו לזרוק לנו מלא אוכל. אבל הוא היה קצין והוא הבין כנראה שאנחנו נתנפל על האוכל הזה. הוא

הספיק להגיד לנו שנאכל ככה לאט לאט. היו שם קופסת סרדינים קטנה,

קופסת כבד, ביסקויטים, סיגריות, חתיכת שוקולד. דברים שלא ראינו כבר שנים.

נשארנו שם. בערב באו הגרמנים האלה עם הסרטים הלבנים והביאו אותנו לאמצע העיירה. בעיירה לא ראינו נפש חיה. אף אחד לא היה. אף אזרח גרמני לא היה. ראינו רק אמריקאים שנסעו הלאה. אלה הגרמנים אמרו: בואו תכנסו לאיזה בית לישון שם. זה היה באמצע הכיכר. עולים למעלה, נכנסים לדירה ורואים שהכל טרי. אנשים היו פה והכל. מוציאים חלב ומוציאים סוכר ועוד דברים. ואין אף גרמני. אנחנו מתמקמים שם. התחלנו, מה זה שמחה שקשה לתאר דבר כזה. היו שם כמה פולנים ויהודים ועירבוביה של עמים. נכנסנו לדירה אחת אולי עשרים איש, לכל החדרים. אף אחד לא בא לשם.

ביום השני פתאום מתחילים להופיע בעלי הבתים. קודם כל באה בחורה צעירה שבאה לראות מה הענינים. היא נבהלה, ראתה אותנו, אז היא רצה כנראה למשמר האזרחי. הם אמרו לה שאנחנו צריכים להשאר פה ביחד. הוציאו חלק מהאנשים שלנו וחלק נשארנו שם והם חזרו. התברר שהיה שם איזה גרמני עשיר שהיה גר שם. היתה לו חנות גדולה למטה. אנחנו מסתובבים בכיכר, נכנסים לחנויות, לוקחים מה שאנחנו רוצים. זה קשה לתאר מה היה.

אחר כך נבחר איזה בירגמיסטר חדש, ראש העיירה. הוא אמר שאנחנו נקבל בגדים, שהוא יעזור לנו. הוא סיפר לנו שהוא היה סוציאל-דימוקרטי לפני המלחמה. הוא היה בן אדם מבוגר מעל גיל ששים, שהוא יעזור לנו במה שאנחנו צריכים.

בינתיים, אני שוב פעם חליתי. כנראה שהמחלה הזאת שהיתה לי, הפלגמונה מתחת לבית השחי, נעשה לי אותו הדבר בין הרגלים. אני לא יכולתי ללכת ואני נפוח כולי. לקחו אותי לרופא. שם היה רופא שקראו לו לפי השיטה הישנה. הוא היה גם רופא שיניים, גם מיילד,

גם כירורג וגם פסיכיאטר. היה הכל לפי הצורך, היה הרופא היחיד בעיירה. הוא לקח אותי לבית חולים קטן, בית חולים של נזירות. הוא עשה לי עוד הפעם ניתוח, אבל כבר בתנאים אחרים ממה שעשו לי במחנה. הוא חתך חתך גדול, לבש כפפת גומי, ועם האצבע הכניס פנימה והוציא עם השורש את כל המוגלה ואת הכל. כנראה שזה עזר לי. שכבתי שם כשבועיים. אוכל כבר היה לנו, אוכל טוב. החברים שהיו אתי ביחד היו באים כל יום לבקר אצלי והיו מביאים לי פירות ודברים טובים. ויהודים אמריקאים היו באים ומבקרים ומביאים שוקולד. הם לא ידעו כבר מה לתת.

ככה ישבנו שם כמה שבועות. אחר כך היה רישום מאיזו ארץ כל אחד. היו מבלגיה, היו מצרפת, הרוב היו מרוסיה ומפולניה. רשמו אותנו ועשו רשימות. אחרי שבוע הודיעו לנו שאנחנו חוזרים כל אחד הביתה היות וישנו תיקון גבול. האמריקאים עוזבים את האזור הזה ובאים להנה הרוסים. ובמקום אחר הרוסים מפנים את המקום לאמריקאים. צריכים לחזור. מעמיסים אותנו על מכוניות רוסיות כבר, מכוניות גדולות מתוצרת אמריקאית. הלא הרוסים קבלו בסוף המלחמה את כל העזרה מאמריקה. בכח מעלים אותנו, לארוז את הדברים שהיה לנו, מה כבר היה לנו. מעלים אותנו על המכוניות. היו כאלה שלא רצו לנסוע. אמרו: אין דבר כזה, אתה נרשמת שאתה מפולין, אתה חוזר לפולין. אתה נרשמת שאתה מאוקראינה ואתה חוזר לאוקראינה. ככה נסענו בטרנספורט של כמה מאות איש עד שעברנו את האזור האמריקאי ונכנסנו לאזור הרוסי.

באמצע איזה מגרש גדול עוצרים. אמרו: כל הפולנים (אנחנו הלא לא מכירים אותנו בתור יהודים אלא בתור אזרחי פולין) הולכים הצידה, וכל האוקראינים והרוסים הצידה...
הבחור מוילנה היה קומסומול. היות וב-1939 באו לשם הרוסים, ואחר

כך רק ב- 1941 הגרמנים כבשו את וילנה. הבחור הזה התעקש שהוא רוצה ללכת עם הקבוצה של הרוסים. עמד שם איזה קצין רוסי, טיפוס כזה אינטלקטואל, עם משקפי זהב כאלו שאני זוכר עוד שאולי אבא לפני הרבה שנים היה לובש. הוא התחיל לדבר יידיש הקצין הרוסי הזה. הוא אמר לבחור מוילנה: לא, אתה הולך עם הפולנים. והוא מתעקש: אבל אני הייתי קומסומוול. הוא צעק עליו ביידיש מהר ללכת לשם. כנראה שהוא ידע מה היה הגורל של כל אלה שהלכו עם הרוסים ועם האוקראינים. הרוסים חיפשו את כל אלה ששיתפו פעולה עם הגרמנים, בעיקר מאנשי וולאסוב. הם היו מתנדבים לצבא הרוסי שלחמו נגד הרוסים, שהגרמנים הקימו, והרבה אוקראינים שנסעו לעבוד לגרמניה בהתנדבות. את כל אלה הרוסים חיפשו. או שהרגו אותם או שהכניסו אותם להרבה הרבה שנים לבית סוהר. אחר כך הבנתי מה היתה הכוונה של הקצין היהודי הרוסי הזה שלא נתן לבחור לנסוע לשם.

אנחנו המשכנו לנסוע. עברנו את דרזדן. העיר היתה מופצצת כולה. זה היה שחור. עברנו את קמניץ, עיר תעשייה כימית. היא היתה כולה שרופה ומופצצת. סיפרו ששם החיילים הרוסים מצאו סיסטמות עם ספירט. הם רק הריחו ספירט, אז הם התחילו לשתות, ששתו עד מוות מרוב שתיה. זה שימש לגרמנים לתעשייה הכימית למשהו. יתכן שהיו חומרים נוספים בתוך הספירט.

נסענו ובדרך ראינו כבר שהרוסים מובילים מגרמניה ברגל עדריים של סוסים, פרות, כבשים, עגלים. הם הלכו ברגל, הכל הלך לרוסיה. אחר כך מכוניות ורכבות מלאות בחלקי בתי חרושת שפורקו בגרמניה שהביאו אותם לרוסיה. זה היה אותו הדבר כמו שהגרמנים ב- 1941 וב- 1942 הוציאו הכל מרוסיה, את כל העדרים, הכל לגרמניה. ככה ראינו עכשיו כמו נדידת עמים. ראינו שהכל הולך בחזרה. ברכבות ראינו אפילו אנשים, אפילו את מנהלי העבודה הביאו ואחר כך הם הקימו את בתי

חזרה לפולין - תסיקה, תלזה

החרושת בתוך רוסיה.

הגענו לפולין, לקראקוב. הולכים ומחפשים יהודים. חיפשנו, קראו לזה ועד יהודי. פגשתי אפילו חברה מבית הספר שהיתה גרה אחר כך בקראקוב ושמחנו מאד שנפגשנו. יהודים בודדים בודדים היו. התחלנו לשמוע סיפורים על פולנים שראו יהודים שחוזרים גם מגרמניה וגם מרוסיה, אז זה כנראה לא מצא חן בעיניהם. הם חשבו שהגרמנים פתרו בשבילם את הבעיה היהודית ולא יהיו יותר יהודים. וככה הם רואים שהיהודים מתחילים לחזור לאט לאט. הם ככה באירוניה אמרו: או, עוד כל כך הרבה נשאתם? אתם מתרבים כמו עכברושים. היו כאלה שאמרו: כנראה שהיטלר לא גמר את המלאכה עד הסוף. שתקנו. קבלנו שם בועד היהודי קצת כסף ולחם. אחר כך שלחו אותי לחקירה. היתה ועדה היסטורית שהתחילו כבר לרשום את פשעי הנאצים. בקיצור סיפרתי. שם ישב כומר ורשם את כל הדברים האלה. זאת העדות הראשונה כנראה שמסרתי אז על המחנות שעברתי.

אני רוצה לחזור לקילצה. אמרו שפסי הרכבת לקילצה מופצצים, צריך לעשות סיבובים גדולים ולנסוע דרך דמבלין עד שנגיע לקילצה. נסענו עם הרכבת, מלא אנשים נסעו ברכבות. כל פעם שומעים איזו הערה פה והערה שם, על יהודים פה ויהודים שם. שמענו שבזקופנה הרגו שני יהודים, ובעיירה אחרת הרגו שני יהודים שרצו בחזרה את הרכוש שלהם ואת הדברים שהשאירו אצל הפולנים.

הגענו, התקרבתי עם הרכבת לקילצה. ברגע שהיינו קרוב מאד לקילצה, פתאום קבלתי דקירה בלב שחשבתי שאני לא אעבור את זה. אמרתי: הנה, אני מתקרב הביתה. ידעתי כבר, בטח לא אמצא אף אחד. לאן אני נוסע? לאן אני הולך? מה יש לי פה לחפש? מה יש לי פה? אבל לא היתה לי דרך בחזרה. אני מגיע, וכמו שצינתי, הבית שלנו היה על יד פסי הרכבת, לא רחוק מהתחנה. גם התחנה היתה מופצצת, כמו שסיפרתי

בתחילה שאחד מבניני הדירות שלנו הופצצו ונהרסו ביום השלישי של המלחמה. אני עומד על יד הבית שלנו ומסתכל. להכנס? לא להכנס? הרבה אין לי ברירה, לאן אני אלך? אף אחד אני לא מכיר. כבר לא גרו שם אותם אנשים שהיו גרים קודם. אני יורד למטה איפה שהיה גר במרתף השוער. לכל בית בפולניה היה פורטייר כזה, שוער. הוא היה ממונה על ניקיון הבית וסדרים ושומר על השער ופותח את השער. אני רואה שם ריק, אין אף אחד. פתאום מישהו צועק: את מי אתה מחפש? אני מכיר את האשה שהיתה השוערת, היא ובעלה. היא התחילה: זה הבן של בעל הבית. אוי, כאילו שמחה, אוי, כמה שטוב שחזרת, מה קרה? איפה כל המשפחה? איפה כולם? היא ידעה יותר טוב ממני איפה כל המשפחה. מה מתברר - שהיא לקחה דירה גדולה. פעם היתה גרה במרתף ועכשיו היא גברת גדולה והיא לקחה דירה. אבל איך שהוא היא אמרה לי: תכנס הביתה, ועשתה לי אוכל ותה. ואני ככה מסתובב, מסתכל, אומר: לאן אני אלך? היא אמרה: בינתיים תהיה אצלנו. שמעתי דבר כזה - לא תיארתי לי. אני ככה מסתכל. פתאום נזכרתי בהורים ובאחיות, בגיסים. זה הכל עבר לי ככה בזכרון כשבאתי הביתה. הייתי נורא נורא עצוב, והיא ראתה שהייתי עצוב. היא עשתה לי מקום לינה ואני ישנתי.

היא אמרה שישנו ועד של היהודים, ומחר שאגש לשם ואראה מי שנשאר ואת מי אני אפגוש. חצי לילה לא ישנתי. כבר רציתי ללכת לשם לראות את מי אני אפגוש שם. אני בא לשם - היו קצת יהודים, לא קילצאים, יהודים שבאו פצועים מהצבא הרוסי חיילים. היו בודדים שבאו כבר מגרמניה. והיו אחדים שהסתתרו אצל פולנים והיו גרים שם.

אני פוגש אשה אחת ואמרת לה מי אני. היא אמרה: תבוא לרחוב הזה, ישנה שם אשה אחת שהיתה יחד עם הנריק, עם הילד של אחותך. אמרתי: מה, הילד של אחותי נמצא? היא אומרת: כן, תיגש אליה והיא תגייד לך. באתי לאיש הזה, קראו לו גולדברג, היה לו בית גדול, גן פירות

(ס'ס'ס' לאויסה רפאלוואל - נח"ך (האמ"ן))

גדול. היא נתנה לי את הכתובת של הגיטה של אחותי ואמרה ששם נמצא הילד, היא היתה בקשר.

הם בקושי הצליחו לשכנע אותי שאשאר בלילה אצלם, ולמחרת אני אסע. הלכתי לרכבת והשארתי אצלו את קצת החפצים שהבאתי אתי, את ה"פעקל צורס" איך שאומרים. נסעתי לוארשה. היה אי-סדר גדול בפולין. זה היה בחודש מאי או יוני 1945, תיכף אחרי המלחמה. הרכבות לא הלכו כמו שצריך, לא היו מקומות, היו שוכבים אחד על יד השני, לא היה מקום ישיבה, על המדרגות, איפה שרק היה מקום. אחרי כיומיים הצלחתי להגיע לוארשה.

הגעתי לוארשה. וארשה מופצצת לגמרי. הגשרים מופצצים. היינו צריכים לעמוד בתור שהצבא הרוסי היה אוסף קבוצות של אנשים ועל גשר הפונטונים שלהם (גשר של סירות) היה מעביר לצד השני. הייתי צריך להגיע לפראגה היות והקרובים שלי היו גרים בפראגה. ושם היה גם הועד היהודי הראשי ברחוב טארגובה. הגענו לשם. אני בא לועד

היהודי אז בדיוק היה ערב חג השבועות וכולם הלכו הביתה. הם היו גרים בזוליבוש, במקום מרוחק מאד ואי אפשר היה להגיע. בסוף הצלחתי להפגש עם הקרובים. שם פגשתי את הבן של אחותי. אני סיפרתי להם את כל שעבר עלי והם סיפרו על כל מה שעבר עליהם. נורא בכינו ונורא נזכרנו בכל הזמנים. ואני סיפרתי לגניה, זאת היתה אחות הגיס שלי, של אברהם גוטמן, איך הרגו את אחיה. היא סיפרה לי גם על הקשיים איך שהם היו חיים בוארשה בצרות, איך הפולנים רדפו אחריהם ודרשו מהם כסף, ובקושי הצליחו לשרוד בחיים.

הייתי זמן קצר אצלם וחזרתי בחזרה לקילצה. לא יכולתי למצוא לי מקום מנוחה. פגשתי כמה מכירים. בסוף שמעתי שמתארגן קיבוץ בשביל לצאת לדרך, שהם צריכים או דרך גרמניה או דרך אוסטריה, לעבור לשם ושם להתארגן בכדי להגיע לארץ ישראל. נרשמתי גם כן. אנחנו היינו

הזרקה חזונית מלאין

שלושה חברים שנרשמנו ביחד ויצאנו עם הקיבוץ. קראו להם 'איחוד'. כל המפלגות הציוניות התאחדו אחרי המלחמה, מבית"ר עד השומר הצעיר. המטרה היחידה היתה לעזוב את פולין ולהגיע איך שהוא לארץ ישראל. ולא היו שום פעילויות מפלגתיות. העיקר היתה העליה.

התכוננו ליציאה. יצאנו, הגענו לקראקוב, מקראקוב נסענו לקטוביצה, שם קבלנו את הניירות כאילו שאנחנו יהודי יוון שחוזרים מהמחנות לרודוס, ליוון, לסאלוניקי, חוזרים בחזרה הביתה. בקשו מאתנו לא לדבר הרבה, לא לדבר פולנית. כל אחד קבל שמות, שמות ממש מההפטרה. שמות כמו ירקי פירקון משמע ישראל, כל אחד קבל שם משונה.

הגענו לגבול הפולני-צ'כי ועמדו שם קצינים פולנים, קציני מכס וקציני משמר הגבול. הם ככה מסתכלים על הניירות, זה היה כתוב ברוסית ובפולנית, שאנחנו יהודי יוון שחוזרים בחזרה הביתה. הקצין הפולני מסתכל ומנדנד עם הראש: אתם יוונים, הא? אתם יוונים יפים אתם. נו, קדימה. קבל כמה בקבוקי וודקה ושעונים. המטרה שלהם היתה להפטר מהיהודים, הם רק רצו שהיהודים יעזבו.

הגענו לצ'כיה לבראטיסלבה. שם בצ'כיה הם התנהגו אלינו יפה, הצ'כים. הגענו לבודאפשט. איך הגענו, הרכבות היו מלאות. נסענו על גגות הרכבות. הקצינים הרוסים נסעו בפנים. הם היו גנבים, לא היה להם. אז היו רק מסתכלים לגנוב מאתנו את הכמה דברים מה שיש לנו. היו זורקים מגג הרכבת, וכשהרכבת האיטה בסיבוב או מה, היו קופצים למטה ואוספים את הדברים. ככה הגענו לבודאפשט.

בודאפשט זו עיר יפה. בהתחלה לא יכולנו לאכול שם, מאכלים עם פפריקה. המטרה היתה לעבור מבודאפשט לצד האנגלי. פה היו עוד בכל השטחים האלה הרוסים. היינו צריכים לעבור לגראץ באוסטריה. אנחנו נוסעים, היינו שבוע בבודאפשט, נוסעים לגבול אוסטריה-הונגריה לסומבטהאי. שם שוב פעם המשמר היה רוסי. הקצין הרוסי, או שיהודי,

מגולח כזה, מסתכל, קורא על ניירות המעבר שהיו עם החותמת מלובלין
מהנהלה הראשית של ה- נ.ק.ו.ד. שאנחנו יוונים שחוזרים הביתה.
הוא מסתכל וצוחק. הוא אומר: אצלנו ברוסיה יש הרבה מיוון, ויש
הרבה חותמות. וגם יהודים שיש להם ראש ממולח, גם לא חסרים. אבל
היות שאנשי הבריחה היו מסתובבים בגבולות, והם שיחדו אותם. השוחד
הרי חשוב להם. היו שעונים. הם ראו שעון אז הראש שלהם הסתובב,
וגם בקבוקי וודקה זה אף פעם לא מזיק. הוא חתם ואמר: קדימה. לא רק
שאמר קדימה, נתן גם כמה חיילים, היו אנשים עם ילדים, ואחד סחב
איזה מכונת 'זינגר', רק את הראש וזה היה כבד. אז חייל רוסי עזר
לו לסחוב את זה. הם שמעו שיקבלו וודקה והיו שמחים והביאו אותנו
ממש עד הגבול. שם כבר נסענו למלון מפורסם בשם 'וייצר הוטל', שם
היו מלא פליטים. גם כן היינו צריכים משם לעבור את הגבול הלאה
לאיטליה. מהמלון הזה היו לוקחים מפעם לפעם קבוצות ושולחים אותם
לטירול לגבול אוסטריה-איטליה, ומבריחים אוסטרים היו מעבירים
אותנו דרך ההרים עד שהגענו לצד האיטלקי.
יום בהיר אחד יצאנו. עד שהגענו לטירול, הולכים, וחצי מהקבוצה
הצליחה לעבור. אנחנו נשארנו שנים עשר איש ותפסו אותנו האנגלים.
בתקופה ההיא האנגלים חיפשו את הנאצים שרצו לברוח לאיטליה
והאפיפיור עזר להם. הם חשבו אולי אנחנו קשורים עם הנאצים. אנחנו
אמרנו להם שאנחנו יהודים ואנחנו רוצים לאיטליה, רוצים להגיע לארץ
ישראל. הוא התקשר עם המפקדה הראשית. אז גם להגיע לארץ ישראל זה
לא מצא חן בעיניהם. הם אמרו: תעצרו אותם בינתיים. אנחנו היינו
אתם והוא אמר שהוא יקח אותנו למחנה של הפולנים. הוא מעמיס אותנו
ולוקח אותנו (כאילו הפולנים) למחנה. זה היה מחנה של צבא אנדרס.
יוצא מאיור פולני עם שפם כזה גדול והוא מסתכל על הפולנים האלה,
שהם מריחים תיכף מרחוק את היהודי. אז הוא ככה שואל בלעג: אתם

מיכאל אייכלר

העברה מהמסמך האישי ל' יובל אורח

פולנים ממוצא דת משה? אמרנו: כן. זה לא המקום שלהם. האנשים שלכם יושבים שם ביודנבורג, במקום אחר. הוא רצה מיד מיד להפטר מאתנו. הגענו למחנה יודנבורג ושם באמת היו רק יהודים. שם ראינו בפעם הראשונה את אנשי הבריגדה ואנשי היחידות הישראליות. הם עבדו שם עם כל הלב, עם כל המרץ, וכל המטרה שלהם היתה להביא אותנו לארץ ישראל. קודם לעבור את הגבול מאוסטריה לאיטליה ומשם לדאוג מה שיהיה הלאה.

לא רחוק מהמקום היתה יחידת תובלה של צבא ישראל. זה לא היה בריגדה, זו היתה יחידה ישראלית, 179 קראו להם. הביאו אותנו לשם ואנחנו עזרנו להם שם לעבור. עיקר המטרה שלהם היתה לתת לנו זמן טוב, לתת לנו אוכל טוב. כל יום היו לוקחים אותנו, היות ואני ידעתי עברית, הייתי ראש הקבוצה תמיד, תמיד היה לי תפקיד גם בקיבוץ. אני זוכר, עשו בשבילנו הרבה הרבה דברים שמגיעה להם תודה עבור זה.

ארגנו אותנו. המטרה שלהם היתה להוביל את הצבא האנגלי שיוצא לחופש מאיטליה עד לגבול צרפת ומשם היו נוסעים לדובר באנגליה לחופשות או לרליס - לשחרור. את המכוניות סגרו עם ברזנטים והכניסו לכמה מכוניות כמה מאות איש ועברנו את הגבול. הגענו לאודינה באיטליה ומשם עברנו את ונציה והביאו אותנו עד לרומא. ברומא הגענו לוויה אוניוניה המפורסם, שם היה מרכז שארית הפליטה. גרנו במחנה צ'ינה-צ'יטה שזו עיר הסרטים על יד רומא. שם היה מחנה של עקורים מכל אירופה. אחר כך הצטרפנו לקיבוץ שהיה על יד רומא, קיבוץ של איחוד בקסטל גמבולפו, מקום איפה שנמצא מעון הקיץ של האפיפיור. וכל הזמן באו מאנשי הבריגדה ואנשי היחידות והיה רכז שניהל חוגי תרבות ולימודי עברית. אני גם כן הייתי מורה למתחילים לעברית. הייתי גם בכנס ברומא למורי עברית ובקיבוצים היינו מלמדים אותם.

הבריגדה והיחידות עשו הרבה מאד. אז התחילה העליה הבלתי ליגאלית. היו מכינים אוניות ושולחים ארצה. אני זוכר ששלחו את 'לה ספציה', זו היתה האוניה 'יציאת אירופה'. קודם כל השתדלו לשלוח את הנשים בהריון ואת הזוגות הנשואים ואת הבחורים הרווקים השאירו לסוף. בינתיים החליטו בכל אלה שיודעים עברית יעבירו אותם ארצה בלתי-ליגאלית במקום החיילים מהבריגדה שעובדים למען העליה. הבחורים הפליטים יקבלו את השמות שלהם ואת כל הניירות. ואלה יהיו כאילו חיילים שחוזרים להשתחרר הביתה.

וככה היה. לקחו אותנו למקום מרוחק, לקזרטה, לא רחוק מנאפולי. שם לימדו אותנו את כל תורת הלחימה על רגל אחת. לימדו אותנו, נניח אני קבלתי את השם של חייל שקראו לו חיים חייט. אז הייתי צריך לדעת איפה הוא עבד, שהוא בא מקיבוץ מעלה החמישה, הוא עבד בחברת חשמל בירושלים, הוא היה בעל דרגת רב-טוראי אז עשו לי משפט פיקטיבי והורידו אותי מהדרגה שאהיה רק עם סרט אחד כדי שלא אצטרך לקבל תפקידים מיוחדים. החיילים האחרים לא ידעו מי אנחנו, רק בודדים, רק אנשי ההגנה, שניים או שלושה ידעו שאנחנו לא ישראלים ואנחנו לא שייכים ליחידות ולבריגדה. עד שיצאנו לטרנזיט קמפ 3 בנאפולי ושם כל אחד היה כבר חופשי. עברתי גם בדיקה רפואית שמאד מאד פחדתי, היות והייתי צריך לדבר אנגלית. ידעתי כמה מליס רק. אז האיר לי המזל שהרופא דיבר גרמנית. כנראה שהיה יהודי או מה. הוא בדק אותי ועברתי והכל עבר בסדר.

במחנה בטרנזיט קמפ 3 בנאפולי חיכינו לאוניה שתבוא לקחת אותנו למצרים. אנחנו מחכים מחכים, בינתיים לוקחים אותנו לתפקידים. יום אחד מוציאים אותנו לעבודה לשמור. היו שולחים פרודוקטים שנשארו באיטליה בחזרה לאנגליה. ארגזי תה ושקי סוכר ושקי קמח וסיגריות. זה היה שווה, קשה לתאר. האיטלקים היו רעבים ללחם, וחוף

מזה הם גנבים בנאפולי לא קטנים. הם היו תמיד עולים על האוטו וזורקים כמה ארגזים ובורחים. אז אנחנו היינו צריכים להיות השמירה על האוטו. הנהגים של האוטו היו שבויי מלחמה של הקורפוס של רומל. הם היו ככה חצי חופשיים. היה להם רק סימן P (פריזינר) על הגב. הם היו הנהגים ואני קבלתי טומי גאן, נהיה לי רע על הנשמה. קצת לימדו אותי איך להתנהג אתו. אבל אני הסתכלתי על זה ונהיה לי חושך בעינים. בחרו בי ובחרו באיזה חייל אנגלי גוי, צעיר שרק התגייס, היה בן שבע עשרה או שמונה עשרה, והוא מדבר אתי אנגלית. אני אומר 'יס יס' וכמעט לא מבין מה הוא רוצה ממני. מביאים את הסחורה לנמל, ושם השבויים הגרמנים פרקו אותה. הולכים, הוא אומר: בוא נלך לנאפלי. הוא הולך עם טומי גאן, אני עם טומי כאן. הולכים פה, הולכים שם, מסתכלים, מקום יפה נאפולי. אלוהים רצה, חוזרים בחזרה - האוטו איננו. גמר את העבודה והאוטו איננו. מה אנחנו עושים? אני נהייתי חיור, עם הטומי כאן ביד. הוא עם הטומי גאן לא יודע מה לעשות. אני הולך מסתובב ואני רואה שישנה מפקדה כזאת של הגרמנים והם אחראים על המכוניות, הם שולחים זה להנה וזה לשם. גרמנים, אז אני "כבר בבית", אני יכול לדבר. אני אומר לו בגרמנית שאנחנו אחרנו, האוטו שלנו נסע ואנחנו צריכים לחזור לטרנזיט קמפ. הוא מסתכל ונותן פקודה בצעקה: תיקח את שני האנגלים לטרנזיט קמפ! אנגלי אחד ואני האנגלי. הקוריוז הזה - אני אנגלי... תיקח את שני האנגלים. לקח אותנו למחנה. הבחור האנגלי הצעיר הזה (גם אני לא הייתי זקן אז, בן עשרים ואחת, עשרים ושתיים) התחיל לנשק אותי והביא לי סיגריות ושוקולדים ולא יכולתי להפטר ממנו. היתה תקופה של הדובדבנים, זה היה בחודש מאי-יוני. מה אני עושה אתו? אלוהים רצה שהגיעה רשימה שהיינו צריכים לעלות על האוניה, אוניה ענקית. האוניה נסעה מנאפולי והיתה צריכה לעצור

בפורט-סעיד, ומפורט-סעיד נסעה עד הודו. התחילה להחזיר את המשפחות של הקצינים האנגליים להודו, שבאו בזמן המלחמה, או לקנדה או לאיזה מקום. עלינו על האוניה, אוניה מפוארת. אנחנו היינו אמנם למטה. והמשפחות של הקצינים האנגלים עם אוכל מפואר שם. היו בינינו שניים שאחד ניגן כינור יפה ואחד על פסנתר. הם נורא התיידדו אתנו. אבל זה לקח רק שלושה ימים וירדנו בפורט-סעיד. בפורט-סעיד היינו כמה ימים ולקחו אותנו למחנה איסמעליה. החום היה נורא. זה היה באמצע הקיץ. הסתובבנו עם מגבות רטובות על הראש.

ש. אתם הייתם בתור חיילים אנגלים שם?

ת. בתור חיילים אנגלים. הייתי מופיע במסדרים לקבל את הכסף. בכל המסדרים הייתי מופיע בתור אנגלי ואף אחד לא ידע. היהודים לא ידעו מי אני. רק, כפי שצינתי, שניים או שלושה אנשי הגנה שמהצד הסתכלו והשגיתו עלינו. כך היינו צריכים להסתדר לבד. פעם קבלתי רפורט שהלכתי אחרי השעה שבע עם השרוולים מקופלים, אסור היה בגלל היתושים. אסור היה ללכת במכנסים קצרים ובשרוולים מופשלים. היינו צריכים לסגור את הרגלים והידיים בערב שהיתושים לא יעקצו אותנו. הוא לקח לי את הפנקס, הוא מדבר אלי ואני אומר: יס יס יס, ובזה זה נגמר.

בינתיים הגיעה הודעה למחנה שהתחילו מאורעות בארץ. היתה השבת השחורה אז כשעצרו את כל אנשי הסוכנות. בינתיים לעצור את החזרה של חיילי הבריגדה, לעצור אותם במצרים ולא לתת להם לצאת. אז פרצה שביתה, שביתה של שלושה ימים, לא אכלנו. בצבא האנגלי אין שביתה. ללכת למסדר לאוכל אתה חייב ללכת עם המסטינג. אבל את האוכל לא לקחנו. הביאו קצינים, הביאו בריגדיר, הביאו את הרב הראשי של הצבא האנגלי במצרים. הוא נאם ואמר שישתדלו שאנחנו בקרוב נחזור, שלא נעשה בעיות. בסוף הבטיחו לנו שבעוד שבוע יקחו אותנו בחזרה

ארצה.

ככה הגעתי ארצה לקנטרה. בקנטרה עשו חיפושים כי ידעו שאנשי הבריגדה מבריחים נשק בשביל ה'הגנה' ובשביל האצ"ל. כל הלילה החזיקו אותנו. תיכף לקחו אותי לקיבוץ ג' שהיה בראשון לציון על יד רחובות. אמרו לי שם לא לספר לאף אחד מי אני. היו כל פעם באים אלי ועמדתי גם במסדר, קבלתי את כל הבגדים. קבלתי את כל הכסף מה שהייתי צריך לקבל, אבל זה לא היה שלי, זה היה של חיים חייט. אנשי ההגנה תיכף לקחו את זה. הייתי צריך להשאר שבועיים עד השחרור. עוד הפעם ללכת למחנה לרחובות ואז הוציאו אותי כבר והביאו אותי לאלנבי לועד הפועל ושם אמרתי שיש לי מכירים טובים בתל-אביב והביאו אותי לשם.

זה בקיצור, אפשר להגיד, קורות החיים שלי וכל הדברים שאני עברתי. ואני חי את זה גם ביום וגם בלילה, וקשה לי לשכוח את זה. ואסור לשכוח. ואנחנו צריכים לדאוג להעביר את זה לדורות הבאים אחרינו, שהם יזכרו את זה ושאלו פעם לא נשכח מה שהגרמנים עשו לנו.

ש. תודה רבה.

סוף הראיון עם מר מיכאל אייכלר.

מ.א.א.